

Національна академія педагогічних наук України
Інститут спеціальної педагогіки

Депутат Н.І.

**Соціально-моральне виховання дітей дошкільного віку із затримкою
психічного розвитку**

навчально-методичний посібник

Київ-2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	6
1.1. Особливості соціально-морального виховання дошкільників	6
1.2. Завдання і принципи соціально-морального виховання дітей дошкільного віку із ЗПР.....	16
1.3. Морально-етичне виховання в структурі формування особистості.....	19
1.4. Методи і засоби соціально-морального виховання дітей дошкільного віку із ЗПР.....	24
1.5. Діяльність як засіб соціалізації особистості дошкільника.....	32
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗПР	46
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗПР.....	52
3.1. Художня творчість у роботі з дошкільниками.....	56
3.2. Використання народного фольклору в процесі соціального виховання дошкільників.....	77
РОЗДІЛ 4. СПІЛЬНІ ФОРМИ РОБОТИ ДИТЯЧОГО САДКА І БАТЬКІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ.....	92
ДОДАТКИ.....	96
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	101

ВСТУП

Важливе значення у сучасній педагогіці набувають проблеми соціально-морального виховання дошкільників. Особливо дослідження, спрямовані на розробку теоретичних і методичних основ соціального становлення особистості дошкільника, виховання усвідомленого ставлення до суспільного оточення і поведінки, відповідно до норм моралі.

Саме у дошкільному віці закладаються основи особистості дитини – «фундамент гармонійної особистості» (О.В.Запорожець).

У цей період дитина набуває значного практичного досвіду вчинків, які відповідають моральним нормам суспільства, а далі – навичок поведінки, в яких виявляються гуманне ставлення до оточуючих, відповідальне ставлення до діяльності, формуються початкові форми усвідомлення морального значення суспільних явищ, соціально прийнятні мотиви становлення особистісних механізмів поведінки. Старшому дошкільнику стає доступним усвідомлення об'єктивності та справедливості моральних норм, розуміння їх відносної значущості в ситуаціях морального вибору.

Розвиток особистості дошкільного віку вимагає розробки більш досконалих методів і засобів, які сприятимуть соціальному становленню особистості дошкільника та дозволять не упустити оптимальні терміни формування основ її гармонійного розвитку.

Формування морального обличчя дитини, визнаючи її суб'єктом виховання, вимагає зміни спрямованості впливів дорослого, розробки засобів і методів, що дозволяють представити дошкільнику моральні норми через його особистісне сприйняття. Результатом впливів педагога має стати розвиток у дошкільника соціальних почуттів (задоволення, власної гідності, невдоволення собою, сорому та ін.), оцінки себе з позиції «Я серед людей», «Я для людей», «Я разом з людьми».

Методи морального виховання мають бути спрямовані не на передачу моральних норм з метою формування відповідного практичного досвіду, а на те, щоб поставити дитину в умови, при яких вчинок, відповідний моральній нормі, ставав би для неї особистісно значущим.

Вирішенню завдань соціально-морального розвитку сприяє організація педагогічного процесу на основі особистісно орієнтованої моделі, яка передбачає тісну взаємодію дітей з педагогом, що допускає і враховує наявність у дошкільнят власних суджень, пропозицій, незгод. Спілкування в таких умовах приймає характер діалогу, спільного обговорення і вироблення спільних рішень.

У даному посібнику представлені теоретичні проблеми, методи і засоби, які сприятимуть розвитку в дітей здатності до самостійного вибору дій і вчинків, взаємовідносин з однолітками, відповідних нормам моралі, вихованню морально-вольових якостей.

Представлені методи і засоби виховання у дошкільнят гуманних почуттів спираються на положення про те, що ставлення народжується тільки при чуттєвому сприйнятті соціальних явищ, а знання стають основою формування мотивів, що спонукають до морально цінних вчинків. Вплив на емоційну сферу не тільки дозволяє дошкільнику освоїти поняття «добре» і «погано», а й викликає прагнення слідувати хорошому і протистояти поганому під впливом невстановлених правил, а розвиваються гуманних почуттів.

У посібнику обговорюється необхідність вдосконалення методів соціального становлення особистості дошкільника на основі підходу до дитини як до суб'єкта діяльності та побудови відносин, задоволення її потреби в самостійності, яке виражається вже в трирічному віці в твердженні: «Я сам!».

У посібнику розкривається значення діяльності у вихованні та навчанні. Розглядаються педагогічні умови, за яких діяльність стає засобом

формування особистості дошкільника; аналізуються методи виховання основоположних якостей: самостійності, наполегливості, адекватної самооцінки своїх вчинків і результатів діяльності, гуманістичної спрямованості особистості.

Враховуючи індивідуальні та вікові особливості дітей дошкільного віку із ЗПР окреслені наступні напрямки роботи з соціально-морального розвитку: створення сприятливого соціально-педагогічного середовища; робота з дітьми; робота з батьками.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Особливості соціально-морального виховання дошкільників

Важливе місце у навчально-виховній роботі спеціального дошкільного навчального закладу для дітей із затримкою психічного розвитку посідає соціальний розвиток, покликаний підготувати дошкільників до життя у суспільстві.

Соціальний розвиток є і засобом і результатом соціалізації, як процесу оволодіння діяльністю та поведінкою, характерних для життя у суспільстві, як процес інтеріорізації індивідом знань, цінностей, норм, як процес засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду.

Соціальний досвід дитина набуває у спілкуванні і залежить від різноманітності соціальних відносин з найближчим оточенням.

Соціальний розвиток є комплексним процесом, під час якого дитина засвоює цінності, традиції, культуру суспільства, в якому їй належить жити, усвідомлює себе як члена суспільства.

Соціально-моральне виховання – це активний цілеспрямований процес входження дитини в соціальне середовище, коли відбувається засвоєння моральних норм, цінностей, формується моральна свідомість дитини, розвиваються моральні почуття і звички поведінки.

Моральне виховання дошкільнят здійснюється у різноманітних сферах їхнього життя та діяльності. Дитина відчуває моральний вплив у родині, у колі однолітків, на вулиці. Часто він не буває адекватним вимогам моралі. Як відомо, дошкільний вік відрізняється підвищеною сприйнятливістю до соціальних впливів. Дитина, прийшовши в цей світ, вбирає в себе все людське: способи спілкування, поведінки, ставлення, використовуючи для цього власні спостереження, емпіричні висновки та умовиводи, наслідування

дорослим. Для формування будь-якої моральної якості важливо, щоб вона відбувалася усвідомлено. Тому потрібні знання, на базі яких у дитини формуватимуться уявлення про сутність моральної якості, про її необхідність та про переваги оволодіння нею. У дитини має з'явитися бажання опанувати моральною якістю, тобто щоб виникли мотиви для набуття відповідної моральної якості. Поява мотиву потребує ставлення до якості, яке, в свою чергу, формує соціальні почуття. Почуття надають процесу формування особистісно-значуще забарвлення і тому впливають на міцність якості, яка формується. Але знання і почуття породжують потребу в їх практичній реалізації: у вчинках, поведінці. Вчинки та поведінка беруть на себе функцію зворотного зв'язку, що дозволяє перевірити і підтвердити міцність сформованої якості. Цей механізм має об'єктивний характер. Він проявляється завжди, під час формування будь-якої (моральної чи аморальної) якості особистості.

Таким чином, саме моральна вихованість дошкільника є підґрунтям його духовного розвитку.

Відомо, що дошкільне дитинство є початковим періодом становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки, важливі для особистісного розвитку якості психіки. Однією з перших духовних потреб є потреба дитини у спілкуванні. Задовольняється вона у процесі взаємодії з дорослими, які добирають педагогічно доцільні зміст і засоби спілкування. У ньому дитина здобуває перший досвід моральної поведінки. Це аж ніяк не означає, що дорослий формує її за власним задумом чи зразком. Дитина розвивається лише тоді, коли сама активно діє. Мистецтво вихователя виявляється у пробудженні і спрямуванні активності дитини на самовиховання. Ще В.О. Сухомлинський стверджував, що «без внутрішніх зусиль дитини, без її бажання бути доброю немислима школа, немислиме виховання».

Пластичність нервової системи дошкільника є передумовою його високої емоційної активності. Навколишні предмети і явища завжди викликають у нього певні емоції. Тому незабутність перших вражень забезпечується не стільки глибиною їх усвідомлення, скільки силою емоційного впливу. У цьому віці динамічно розвивається як характер, так і способи вияву емоцій. У найменших дітей виникає такий настрій, як і в людей, з якими вони спілкуються: дитина неначе «заражається» від них. Високий рівень розвитку емпатії (здатності до співпереживання) є результатом розуміння дитиною емоційного стану іншої людини. Цей стан вона не просто «копіює», а сприймає душею. Така форма вияву почуттів зумовлена потребою у підтримці з боку іншої людини, в її допомозі, а тому має моральний, духовний зміст.

Протягом дошкільного дитинства процес формування соціально-моральної складової особистості відбувається нерівномірно.

У молодшому дошкільному віці виникають перші уявлення про те, що добре, а що погано. Це відбувається у процесі формування нового типу стосунків між дитиною і дорослим. Розвиток самостійності дитини у цей час супроводжується потребою співучасті в житті дорослих, спільній діяльності з ними. Прагнення до позитивної оцінки, підтримки і схвалення своїх дій сприяє організації процесу засвоєння дитиною морально-духовних норм.

У середньому дошкільному віці яскраво виявляється позиція «захисника» норм поведінки, еталоном яких є дорослий. Як правило, у своїх скаргах діти здебільшого повідомляють, що хтось із однолітків не дотримувався вимог дорослого чи правил поведінки. Перший етап формування у дітей уявлень про добро і зло, про те, як потрібно поводитися з іншими людьми, як відноситись до своїх і чужих учинків, пов'язаний із безпосереднім емоційним ставленням до людей, які висувають ці вимоги.

У віці 3-7 років у дітей складаються етичні еталони-зразки, які містять певне узагальнене уявлення про позитивну або негативну поведінку в

життєвих ситуаціях. Дошкільник співвідносить свою поведінку не тільки з певним дорослим, але і з узагальненим уявленням. Тобто зовнішній зразок поведінки дорослого переходить у внутрішній план, розширюючи можливості морального розвитку особистості. У старшого дошкільника формуються узагальнені уявлення про дружбу, взаємодопомогу, відданість, доброту.

У дошкільному віці моральні уявлення дошкільника впливають на його повсякденне життя. У реальному житті дитина демонструє спроби здійснювати моральні дії та вирішувати конфлікти, проявляючи емоційну спрямованість на оточуючих.

У старшому дошкільному віці духовні почуття і знання пов'язуються з почуттям обов'язку. Дитина у цьому віці здатна усвідомлювати моральний зміст своєї поведінки. Виникають внутрішні моральні інстанції (Л.Виготський) - прагнення поводитися згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі (батьки, вихователі), а тому, що це приємно для себе й інших [10]. Старший дошкільник розуміє, що норми необхідно дотримуватися, щоб колективна діяльність була успішною. Необхідність зовнішнього контролю за дотриманням норми з боку дорослого відпадає. Поведінка дитини стає моральною навіть за відсутності дорослого і в разі, якщо дитина впевнена у безкарності свого вчинку і не бачить вигоди для себе.

Протягом дошкільного дитинства розвиваються такі внутрішні моральні якості, які безпосередньо впливають на духовне становлення особистості:

- *почуття власної гідності*. Дитина відчуває гордість за добре виконану роботу, гідний вчинок, свою поведінку загалом;
- *почуття сорому*. Виявляється у ніяковості, яку дитина відчуває від невдалого вчинку, власної провини - спочатку під впливом зауважень дорослого («Як тобі не соромно!»), а в старшому дошкільному віці воно

поєднується з почуттям власної гідності і стає стійким («Погано чинити не слід не тому, що покарають, а тому, що соромно»). Дитині також соромно, коли принижують її гідність. Щоб уникнути сорому, докорів дорослих, вона може утриматися від учинків, які викликатимуть осуд;

- *почуття обов'язку*. Виявляється воно у формі емоційних станів, розвиваючись у діапазоні від задоволення, яке 3-4-річна дитина відчуває при схваленні дорослим її поведінки, до радості за добрий вчинок, допомогу товаришеві, виконане доручення (у 5-6 років). Як стверджують дослідники, у 6-7-літніх дітей почуття обов'язку стає стійким. Однак у цьому віці воно властиве ще не всім дітям.

Таким чином, розвиток моральних суджень та оцінок необхідний, але недостатній для морального розвитку. Головне – створити умови, коли норма моралі почне регулювати реальну поведінку дитини, тобто встановити зв'язок між моральною свідомістю і етичною поведінкою. Тільки за наявності такого зв'язку норма стає мотивом поведінки і виконує спонукаючу змістоутворюючу функцію. Тоді свідомість дитини переходить з результату на процес виконання норми, і вона дотримується норми заради неї самої, бо не може чинити інакше. А дотримання норми виступає емоційним підкріпленням для дошкільника. Взаємозв'язок моральної свідомості та поведінки встановлюється тоді, коли дитину вправляють в моральних вчинках, ставлять в ситуацію морального вибору, коли вона самостійно вирішує, як вчинити: піти на цікаву прогулянку або допомогти дорослому; з'їсти цукерку самій або віднести мамі; пограти з новою іграшкою або поступитися нею молодшому. Здійснюючи вибір на користь дотримання норми, долаючи миттєві бажання і поступаючись власними інтересами на користь іншого, щоб порадувати його, дитина отримує задоволення від того, що вчинила правильно. Поступово така поведінка стає звичкою і з'являється потреба дотримуватися норми.

Важливе значення для формування духовності має така особливість

дітей, як прагнення до контакту з однолітками, який можна задовольнити лише за умови дотримання моральних вимог і правил, орієнтації на можливість бути зрозумілим у колективі. Іноді поганий учинок чи конфлікт може бути спричинений незнанням того, як слід поводитися у конкретній ситуації, чого уникати. Досвід негативної поведінки дитини може призвести до замкнутості, відчуження та інших небажаних наслідків. Більшість «важких» дітей у період дошкільного і молодшого шкільного віку відчували дефіцит уваги, розуміння у спілкуванні з однолітками і тому часто конфліктували з педагогами, батьками, товаришами.

Соціально-моральне виховання передбачає становлення у дитини системи домінуючих мотивів, що відповідають нормам духовності, визначають її стосунки з оточуючими людьми. Важливим аспектом розвитку мотивів поведінки у дошкільному віці є підвищення рівня їх усвідомленості: дитина починає розуміти, чим зумовлені її вчинки, як вони пов'язані з наслідками поведінки. Це стає можливим завдяки розвитку в дошкільника самосвідомості - розуміння того, ким він є, якими якостями наділений, як ставляться до нього інші і чим зумовлене це ставлення. Самосвідомість виявляє себе через самооцінку - вміння оцінювати свої досягнення і невдачі, якості і можливості. Розвиток самосвідомості не означає, що дитина вже не потребує виховних впливів дорослого. За твердженням французького психолога Анрі Валлона (1879-1962), для розвитку особистості дитини віком від 3 до 6 років украй необхідна прихильність людей. Без неї дитина може стати жертвою страхів і тривожних переживань, її може вразити психічна атрофія, слід від якої нерідко зберігається протягом усього життя і позначається на смаках і волі індивіда.

Соціально-моральне виховання дошкільників закладає основи особистості дитини. Адже саме в дошкільному віці малюк отримує перший досвід спілкування, він вчиться як правильно поводитися з близькими йому людьми і ровесниками, він засвоює традиції та культуру свого народу.

За період дошкільного дитинства у дітей формуються:

а) уявлення про соціальне оточення, про суспільні події, доступні їх розумінню (про рідний дім, рідний край, неповторність його природи і краси, про народний епос, перекази, про подвиги, мужність і сміливість героїв), які породжують почуття гордості, зачатки патріотизму. Такі знання спонукають до діяльності, продовження славних справ батьків і дідів; викликають інтерес до життя інших народів, створюючи можливості для формування емоційно позитивного ставлення до них;

б) знання про працю людей; про те, що все навколишнє – результат праці багатьох поколінь, які створили матеріальні і духовні цінності суспільства: будинок, в якому живе дитина; школа, в якій вона буде вчитися; ліс, парк, річка, сад, які зберігаються завдяки праці людей. Це духовні цінності, створені вченими, письменниками, поетами; це перший буквар, за яким дитина вчиться читати; це праця вчителя, який розкриває перед дітьми все багатство знань, який навчає необхідним умінням і допомагає пізнавати світ; це книги, які стають джерелами знань, підручники, що знайомлять з різними сторонами життя, що стане предметом спеціального вивчення в школі; це захоплюючі казки, оповідання та повісті про життя чудових людей, про пригоди й боротьбу героїв зі злом, їх мужність, стійкість, уміння долати труднощі, негаразди. Такі приклади викликають у дітей бажання наслідувати.

Знання про працю поєднуються зі знаннями про роль трудівників у створенні матеріальних і духовних благ, про кращі трудові якості людини (трудова героїзм, майстерність, любов до своєї професії, особистісні якості (відповідальність за свою справу, наполегливість, кмітливість, доброзичливе ставлення до соратників, безкорислива допомога і вимогливість), бажання передати свої знання, вміння, досвід, ставлення до своєї справи підростаючому поколінню, покликаною продовжити славні традиції трудівників).

в) знання про природу, рослинний і тваринний світ, які стають основою для виховання любові до Батьківщини, спонукають до турботи про тварин і рослини рідного краю, викликають почуття захоплення, підтримують емоційно позитивний стан;

г) знання про себе як суб'єкта діяльності, відносин, інтересів. Усвідомлення свого «Я», адекватна самооцінка своїх знань, можливостей, досягнень, ставлення до людей викликають прагнення стати краще, доброзичливіше, активніше в прояві моральних якостей. Пережите почуття провини, невдоволення собою усвідомлюється дитиною як можлива помилка в поведінці або діяльності і спонукає до самостійної корекції.

Усвідомлення себе як члена колективу однолітків спонукає дошкільника до активності в досягненні спільної мети, прояву відповідальності, прагненню надавати допомогу або спиратися на підтримку однолітків у ситуаціях власного неблагополуччя та реалізації своїх задумів.

д) знання про моральні норми суспільства, що зберігаються в народних традиціях, звичаях, а також у правилах, що регулюють відносини між людьми на основі справедливості та гуманізму. Наповнені почуттями, ці знання стають мотивами поведінки дітей, спонукають до морально цінних вчинків, до опору негативним діям і негативному відношенню до них.

У спеціальній психології та корекційній педагогіці проблема соціального розвитку дошкільників із затримкою психічного розвитку представлена недостатньо і потребує подальшого розроблення, що зумовлює її актуальність.

Психологи, медики, які вивчали дітей із затримкою психічного розвитку, визначають, що у них значно ослаблені «соціальні можливості особистості», низька потреба у спілкуванні, яка поєднується із дезадаптивними формами взаємодії – відчуженням, униканням або конфліктом (В.В.Ковальов, І.О.Коробейніков, К.С.Лебединська, В.І.Лубовський, Л.М.Шипіцина та ін.). Педагоги звертають увагу на те, що

найважча педагогічна проблема у роботі з цими дітьми – їхня соціалізація. За умов її своєчасного вирішення вдається запобігти труднощів у подальшому навчанні дітей із ЗПР (Ш.О.Амонашвілі, В.О.Сухомлинський та ін.).

Відомо, що у дошкільному віці закладаються основи особистості, формується соціальний досвід у спілкуванні та діяльності. У дітей із ЗПР цей процес ускладнюється особливостями особистісного та пізнавального розвитку цієї категорії дітей.

Незрілість емоційно-вольової сфери дітей із затримкою психічного розвитку обумовлює своєрідність формування їхньої поведінки та розвитку особистості. Недоліки пізнавальної діяльності призводять до обмежених знань дітей про навколишній світ, зокрема про людей, їхні відносини один з одним, значення їхньої діяльності для суспільства та ін. Порушується сфера комунікації. За рівнем комунікативної діяльності діти із ЗПР помітно відстають від ровесників з нормальним розвитком.

Відсутність вираженого інтересу до навколишнього світу визначає одноманітність пізнавальних контактів, їх поверховий характер. Низький рівень пізнавальної активності дошкільників із ЗПР розвитку визначає якісну своєрідність пізнавальних мотивів: їх нестійкість; відсутність відносно широких та глибоких інтересів до явищ навколишнього світу; одноманітність і бідність пізнавальних контактів з дорослими.

Спілкування дошкільників із ЗПР, на відміну від їх ровесників з нормальним розвитком, характеризує низький рівень мовленнєвої активності.

У дітей із ЗПР порушується сфера соціальних емоцій, діти не готові до емоційно теплих відносин з однолітками, можуть бути порушені соціальні контакти з близькими дорослими, діти слабо орієнтуються у морально-етичних нормах поведінки (О.М.Васильєва, О.Є.Дмитрієва, Г.Н.Єфремова).

Старші дошкільники із ЗПР не цікавляться діяльністю однолітка. Діти байдужі до оцінок однолітків на свою адресу, а також і до їхніх емоційних станів. Діти із ЗПР не надають переваг у спілкуванні з однолітками, не

утворюють стійких пар, груп для спілкування. Для них одноліток, який знаходиться поза сімейними відносинами, не має суб'єктивної значущості. «Чужий» одноліток – достатньо байдужий, об'єкт, який не має особистісного значення (О.С.Слепович).

Особливості спілкування дітей із ЗПР, що поєднуються із зниженою пізнавальною активністю, зниженою розумовою діяльністю, перешкоджають соціалізації, становленню особистості. Мінімізоване спілкування дошкільників із ЗПР не може створити «продукт спілкування – як образ себе та іншого» (М.І. Лісіна), дитина не вчиться «дивитися на себе очима іншого» (М.М. Бахтін), «бути собою та іншим» (Н.І. Непомнящая). Відсутність усвідомлення себе в системі відносин з іншими, призводить до формування низки негативних якостей, які значно ускладнюють входження дитини в нормальне соціальне життя. Зокрема, для більшості дітей із ЗПР, на початок навчання у школі властива надмірно завищена самооцінка. Невміння порівнювати причини виникнення власних емоційних станів, зі схожими проявами у однолітків, призводить до емоційної глухоти, дефіциту емоційної чутливості, до труднощів формування морально-етичних правил поведінки і до обмеженості внутрішнього життя дитини. Дитина не може регулювати свою поведінку на основі засвоєних норм та правил, не готова до регуляції своєї поведінки. (Р.Д.Тригер).

Зниження пізнавальної активності й порушення мовленнєвого розвитку позначаються на знаннях і уявленнях дітей про себе, свою сім'ю, своє місце в ній, про рід, працю дорослих, про країну, в якій вони живуть, її народ і традиції.

Таким чином, можна зробити висновок, що у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку спостерігаються недоліки розвитку пізнавальної сфери, особистісної сфери та спілкування, які негативно впливають на формування знань дітей про себе та інших людей, навколишній світ загалом і які значно ускладнюють входження в нормальне соціальне

життя.

Соціально-моральне виховання в дошкільному віці визначається тим, що дитина формує найперші моральні оцінки і судження, вона починає розуміти, що таке моральна норма, і формує своє ставлення до неї, що далеко не завжди забезпечує дотримання її в реальних вчинках. Соціально-моральне виховання дітей відбувається протягом всього їхнього життя, і визначальне значення в становленні моральності дитини відіграє середовище, в якому вона розвивається і росте.

1.2. Завдання і принципи соціально-морального виховання дітей дошкільного віку із ЗПР

З огляду на вище зазначені особливості ми визначили **мету** соціального розвитку дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, яка полягає у формуванні соціальної компетентності дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку, через засвоєння досвіду суспільного життя і суспільних відносин.

Відповідно до мети окреслені наступні **завдання**:

- формування у дітей уявлень про себе самого (самосвідомості), розвиток позитивного ставлення до себе, виховання у дітей моральних почуттів та формування навичок і звичок моральної поведінки;
- ознайомлення з найближчим оточенням (з сім'єю, з життям у дошкільному навчальному закладі, життям міста (села), рідного краю);
- розвиток позитивного спілкування і співробітництва дитини з дорослими, однолітками, а також виховання навичок продуктивної взаємодії у ході спільної діяльності;
- формування адекватного сприйняття навколишніх предметів і явищ; створення передумов морального ставлення до національних традицій і загальнолюдських цінностей.

Соціально-моральне виховання потребує врахування основних принципів:

1. *Принцип цілеспрямованості* означає, що виховна робота, її зміст і методи підпорядковані цілі

2. *Принцип комплексного виховання* передбачається єдність завдань, засобів і методів виховання дошкільнят, зв'язок виховання і розвитку особистості дитини в дошкільньому закладі, сім'ї та суспільстві, єдність впливів на почуття, свідомість та поведінку.

3. *Принцип виховання в діяльності.* Потрібно використовувати можливості кожної дитини, створювати сприятливі умови для їх своєчасного виникнення і розвитку, спиратися на провідну діяльність.

4. *Принцип взаємозв'язку гуманізму та поваги до особистості дитини* в поєднанні з високою вимогливістю. Вимагає від вихователя та інших дорослих вияву педагогічного такту. Повага, чуйність, довіри до дітей ніколи не повинні перетворюватися в поступливість і призвести до зниження вимогливості до них.

Вимогливість вихователя до дітей виявляється в принциповості, яка проявляється в покараннях і заохоченнях, в справедливому ставленні до дітей.

5. *Принцип опори у вихованні на позитивні якості дитини.* Кожна дитина володіє позитивними якостями, гідністю, які потрібно виявити педагогу і розвивати у відповідній діяльності. Це сприятиме виникненню у дитини прагнення до вдосконалення своєї поведінки, буде сприяти прояву її індивідуальності. Тоді як підкреслення недоліків, постійна вказівка на них не допомагає дітям їх позбутися, а часто ще більше закріплює ці недоліки.

6. *Принцип виховання дітей в колективі.* В колективі однолітків дитина привчається поєднувати свої інтереси з інтересами інших дітей, отримує елементарні навички колективного життя. Значимість колективу виявляється:

- у вихованні у дітей основних норм і правил взаємовідносин між людьми (почуття товариства, поваги до оточуючих, гуманності);
- у формуванні громадської спрямованості особистості (поєднання особистих і колективних інтересів);
- у розкритті індивідуальності дитини;
- у можливості проявити свої знання, своє ставлення до оточуючих; у можливості вправлятися в моральних вчинках;
- у взаємовпливі дітей один на одного.

7. Принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Для кожного віку визначаються конкретні завдання виховання. З урахуванням вікових особливостей дітей застосовуються відповідні методи та прийоми виховання і намічається його конкретний зміст. В процесі виховання необхідно враховувати також індивідуальні особливості дитини, які визначаються своєрідністю її нервової діяльності, умовами життя та виховання в сім'ї. Успіх виховання залежить від детального вивчення педагогом поведінки кожної дитини до застосування відповідних методів і прийомів її виховання.

Реалізація цих завдань має здійснюватися педагогами дошкільних навчальних закладів за наступними **напрямами**:

- «Я і моя сім'я», що передбачає формування знань дитини про себе, свою сім'ю як осередок суспільства, особливості взаємин у сім'ї, себе як члена сім'ї, розвиток самосвідомості.
- «Дитячий садок» передбачає збагачення знань дітей про людей, які працюють у дошкільному навчальному закладі, оточуючі предмети, ознайомлення з правилами етики спілкування та культури поведінки, розвиток активності, комунікабельності.
- «Рідне місто», «Рідний край» передбачає засвоєння дітьми знань про місто, країну, в якій вони живуть (транспорт, громадські будівлі, правила

культури поведінки у громадських місцях, назва вулиці, країни, де живе дитина та ін.).

- «Народознавство» передбачає комплекс уявлень дитини про державу, народ, традиції та звичаї рідного краю, народну творчість, виховання морального ставлення до національних традицій і загальнолюдських цінностей (починаючи зі старшого дошкільного віку).

1.3. Морально-етичне виховання в структурі формування особистості

Морально-етичне виховання - цілеспрямована взаємодія дорослого і дитини з метою формування моральних почуттів і якостей, засвоєння морально-етичних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки.

Зміст морального виховання підпорядкований вічним цінностям і конкретним потребам суспільства, які з плином часу змінюються. Засноване воно на принципах рівноцінності особистостей педагога і дитини, гуманістичності змісту і засобів виховання, довіри і поваги до особистості в процесі виховання, створення позитивної емоційної атмосфери, творчої взаємодії педагога і дитини.

Морально-етичне виховання передбачає різноманітні впливи на думки, почуття, соціальну практику індивіда, його самовдосконалення. Цей процес поєднує в собі такі особливості:

- *цілеспрямованість* (полягає в чіткій окресленості мети педагогічних впливів);
- *багатофакторність* (передбачає враховування всіх чинників, які відіграють суттєву роль у процесі виховання);
- *віддаленість* у часі результатів роботи (виховання є тривалим процесом, результати якого не можуть бути досягнутими відразу);

- *неперервність* (полягає в систематичності взаємовпливів вихователя і вихованця);

- *визначальна роль педагога* (педагог має бути моральним взірцем для дитини);

- *цілісність* (передбачає внутрішню єдність усіх виховних засобів і впливів щодо формування моральної культури людини).

Морально-етичне виховання з перших років життя дитини спрямоване на формування її моральної позиції, ціннісних орієнтирів, інтересів і потреб. Адже на цьому етапі закладаються основи морального розвитку особистості, розвиваються уявлення, почуття, звички, які спрямовують подальше її вдосконалення. Особливо значні зміни відбуваються у мотиваційній сфері дитини-дошкільника, що виявляються у розвитку моральних мотивів поведінки, а на етапі старшого дошкільного віку вони набувають підпорядкованості певній вищій меті. Тому неувага до морально-етичного виховання в дошкільному віці не може бути компенсована у подальші роки.

Головною метою виховання моральності є перетворення зовнішніх вимог на внутрішні мотиви поведінки, формування в дитини механізмів моральної саморегуляції. Про моральну поведінку можемо говорити лише тоді, коли бачимо пошук дитиною різних варіантів вирішення моральної проблеми за умови критичного, вибіркового ставлення до правил поведінки. Мораль не може забезпечити і передбачити приписи на всі випадки життя. Реальні життєві обставини різноманітні, неповторні, унікальні, й дитині доводиться щоразу по-своєму розв'язувати проблему, яка постає перед нею. Отже, моральність передбачає:

- засвоєння морально-етичних норм та їх розуміння;
- формування позитивного ставлення до морально-етичних норм;
- виховування у собі моральних почуттів;
- формування психологічних установок на соціально-активну поведінку;
- подолання вад характеру та виправлення поведінки.

Розвиток моральної свідомості дошкільника має певні закономірності і проходить декілька стадій. Л.Колберг розрізняє такі *рівні моральної свідомості*:

- *доморальний період* (дитина слухається, щоб уникнути покарання, керується у своїх вчинках егоїстичними міркуваннями, індивідуальною або груповою вигодою, її послух є обміном на певні блага та заохочення);

- *рівень конвекційної моралі* (дитина прагне бути доброю, слухняною, очікуючи схвалення з боку авторитетних для неї людей, відчуваючи сором перед їхнім осудом, для неї значним є встановлений дорослим порядок, фіксовані правила, на її думку добрим є те, що відповідає правилам, які виходять із зовнішніх вимог);

- *рівень автономної моралі* (проблема соціалізації переноситься у внутрішній світ особистості, дитина віком 5-7 років уже здатна усвідомлювати відносність та умовність соціальних норм і вимагає від дорослих обґрунтувати їх, прагне з'ясувати їхню доцільність)[13].

Для становлення моральної свідомості особистості необхідно, щоб кожна людина пройшла у своєму моральному розвитку всі три етапи.

Особливості моральної свідомості і поведінки дошкільника щонайперше залежать від характеру сімейних взаємин. Визначальним є не те, що говорять дитині про морально-етичні правила і вимоги, а те, чи діють самі дорослі відповідно до них. Якщо поведінка батьків свавільна і непослідовна, то вона і буде моделлю, запропонованою дитині для наслідування. Якщо батьків не бентежать проблеми чесності як риси характеру, то малоімовірно, щоб їхня дитина приділяла велике значення цій якості.

В. Сухомлинський писав: „Дитина, яка відчуває серцем іншу людину, стає доброзичливою. Дуже важливо також і те, що вона сприйнятлива до доброзичливості вчителя: відчуває її, платить добром за добро - важливість цієї обставини у виховній роботі важко переоцінити. Душа дитини має бути підготовлена до виховання ласкою, добротою, сердечністю"[22, с.47].

Формування у дітей моральних чеснот - це складний і довготривалий процес, який має бути насичений копіткою наполегливою працею над виробленням у дитини духовних устоїв, які не дадуть їй змоги чинити усупереч моральних правил.

Опанування дітьми загальнолюдськими чеснотами, дотримання їх у повсякденному житті є необхідною основою соціалізації дитини, тобто її адаптації до навколишнього середовища.

Основними завданнями виховання загальнолюдських якостей дошкільника є такі:

- збагачувати наочно-чуттєві уявлення дитини про моральні якості, духовні чесноти та добру поведінку;
- сприяти розумінню того, яке велике значення має дотримання моральних правил;
- вчити розрізняти позитивні та негативні вчинки, давати їм моральну оцінку;
- закріплювати вміння дотримуватися моральних правил у повсякденному житті незалежно від ситуації;
- узагальнювати й систематизувати уявлення дитини про чуйність, доброзичливість, допомогу тим, хто її потребує, і кому вони під силу її надати;
- розвивати позитивні емоції і почуття;
- культивувати навички розуміння внутрішнього стану людини, тобто „пізнання людини серцем”;
- роз'яснювати морально виправдані способи протидії злу.

Результативність оволодіння елементарними знаннями про моральні якості, вміння і навички, дотримуватись їх у повсякденному житті забезпечуватимуться за умови дотримання загальнодидактичних принципів (врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини; цілеспрямованості, систематичності, послідовності у ознайомленні зі

знаннями про моральність і духовність; системності у постановці завдань щодо формування моральних якостей; комплексності у процесі ознайомлення з моральними категоріями; систематичній співпраці педагогічного колективу ДНЗ з батьківською громадськістю; дотриманні вимог моральної поведінки в дошкільному закладі, в родинному та громадському середовищах як дорослими, так і дітьми).

Не менш важливим чинником, що впливає на формування позитивних моральних якостей та прагнення дітей до морального самовдосконалення, є добір активних форм взаємодії з дитиною дошкільного віку.

Набір методів та прийомів може бути різноманітним: це постановка перед дітьми проблемних запитань, створення проблемних ситуацій із самостійною оцінкою, різноманітні пізнавальні завдання та вправи морального спрямування.

Науково доведено, що з дошкільного віку дитина спроможна усвідомити моральне значення вчинків через аналіз переживань іншої людини [4]. Тому виховну практику доцільно спрямувати на встановлення зв'язку з практичним досвідом дитини, давати їй можливість аналізу різних життєвих ситуацій (штучно створених або розроблених на основі літературних текстів), а саме:

- оцінних, спрямованих на аналіз і оцінку;
- передбачення поведінки, спрямованої на визначення можливих способів додержання моральних норм;
- ситуацій вибору, які формують уміння приймати етичні рішення.

Надзвичайно делікатною і тактовною має бути оцінка дорослими вчинків дитини. Вони повинні навчити малюків підпорядковувати свої інтереси інтересам дорослого чи дитячого колективів. З цієї позиції необхідно розвивати у дошкільнят уміння оцінювати власну поведінку: бачити свої рухи, жести, вчинки, чути свої слова і свою інтонацію.

1.4. Методи і засоби соціально-морального виховання дітей дошкільного віку із ЗПР

Умови соціально-морального виховання в дитячому садку, мають співвідноситися з умовами реалізації інших напрямків розвитку дітей, так як воно є стрижневим для організації всього освітнього процесу: наприклад, інтеграція ліній соціально-морального і соціально-екологічного виховання дошкільнят.

Зміст соціально-морального виховання при цьому включає формування соціально-моральної культури особистості дошкільника і її окремих компонентів – мотиваційно-поведінкового і емоційно-чуттєвого. Ці компоненти формуються і складаються в єдину систему в ході наступних етапів роботи: попереднього, базового, художньо-ознайомчого, емоційно-дієвого (за С.А. Козловою).

Таким чином, зміст освітнього процесу може змінюватися в залежності від напрямку соціально-морального виховання (від формування основ безпеки життєдіяльності, соціального та трудового виховання до патріотичного, цивільно-правового і духовно-морального). При цьому своєрідність процесу соціально-морального виховання дітей дошкільного віку полягає у вирішальній ролі середовища та виховання в розвитку дитини, у відсутності принципу взаємозамінності в процесі морального виховання і гнучкості виховних впливів.

Як засоби соціально-морального виховання виступають:

- ознайомлення дітей з різнобічністю соціального оточення, спілкування з людьми (дітьми та дорослими);
- організація діяльності (ігри, праця та ін.). Включення дітей в предметно-практичну діяльність, практика колективних творчих справ і гра.
- спілкування з природою;
- художні засоби: народний фольклор, музика, кіно і діафільми, художня література, образотворче мистецтво та ін.

У якості одного з визнаних усіма дослідниками засобів морального виховання виступають методи соціально-морального виховання. При цьому існує декілька класифікацій. Класифікація В.І.Логінової заснована на активізації механізму морального розвитку в процесі виховання і включає:

- Методи стимулювання почуттів і стосунків (приклад дорослих, заохочення, покарання, вимогу).
- Формування моральної поведінки (привчання, вправлення, керівництво діяльністю).
- Формування моральної свідомості (переконання у формі роз'яснення, навіювання, етичні бесіди).

Класифікація Б.Т.Лихачова спирається на логіку самого процесу морального виховання і включає:

- Методи довірчої взаємодії (повага, педагогічні вимоги, переконання, обговорення конфліктних ситуацій).
- Виховний вплив (роз'яснення, зняття напруги, актуалізація мрії, звернення до свідомості, почуттів, волі, вчинку).
- Організацію і самоорганізацію виховного колективу в перспективі (гра, змагання, єдині вимоги).

При цьому дуже важливо розуміння педагогом методичних прийомів, спрямованих на регулювання спілкування дітей в процесі спільної діяльності. Наприклад, до них відносяться:

- Пояснення необхідності працювати дружно, орієнтуючись на загальний результат при демонстрації способів спільно-роздільних і спільно-послідовних дій.
- Навчання дітей взаємодопомоги порадою, показом, спільним з ровесником виконанням справи.
- Нагадування послідовності етапів спільної роботи і випереджальне схвалення її результатів як результатів колективної праці.

- Роз'яснення дітям моральних правил поведінки, в яких були б ці зразки вчинків з точки зору їх впливу на формування позитивних взаємовідносин у дитячому колективі.

Моральне виховання, як і будь-який напрям виховної роботи з дітьми дошкільного віку, передбачає використання системи прийомів, способів, операцій пізнання особливостей їхнього світовідчуття, мислення, поведінки і цілеспрямованого впливу на них. Щодо цього дошкільна педагогіка має у своєму арсеналі універсальні та специфічні методи. Використовують їх залежно від конкретної педагогічної ситуації: віку, рівня розвитку дітей, особливостей соціуму, його стратифікаційних груп, у яких росте й виховується дитина, тощо.

Методи морального виховання — способи педагогічної взаємодії, за допомогою яких здійснюється формування особистості відповідно до мети і завдань морального виховання і вікових особливостей дітей.

До найпоширеніших методів морального виховання належать методи формування моральної поведінки, методи формування моральної свідомості, методи стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки.

Методи формування моральної поведінки. Ця група методів спрямована на вироблення досвіду поведінки згідно з моральними нормами і правилами. Серед них виокремлюють такі методи:

а) практичне залучення дитини до виконання конкретних правил поведінки. Починаючи з раннього віку, дітей привчають дотримуватися режиму сну, харчування, активної діяльності, правил спілкування і колективного співжиття. У використанні цього методу акцентують на організації життя дитини відповідно до вимог, а також на постійному підтриманні її поведінки згідно з цими вимогами. Педагог при цьому повинен використовувати різноманітні засоби, щоб дитина в реальному житті пересвідчилася у правильності, доцільності для неї такої поведінки,

зрозуміла, що порушення правил спричинює небажані наслідки для неї і близьких їй людей;

б) показ і пояснення. Ними активно послуговуються у вихованні культури поведінки, навичок колективних взаємин тощо. Дітей систематично і в різних життєвих ситуаціях привчають до певних способів поведінки: вітатися, ввічливо просити про послугу, дякувати, бережно ставитися до іграшок, навчального матеріалу та ін.;

в) приклад поведінки дорослих (у середньому і старшому дошкільному віці — й однолітків). Організуючи різноманітну діяльність дітей, педагог установлює чіткі правила, пояснює їх дітям, переконує, що дотримання певних правил є важливою умовою їхнього успіху. Старші дошкільники можуть самостійно встановлювати правила спільної діяльності й контролювати їх виконання, мотивуючи це доцільністю для всього колективу;

г) оволодіння моральними нормами у спільній діяльності. Особливість цього методу полягає в тому, що діти оволодівають певними моральними нормами начебто спонтанно, без ініціювань педагогом, а у спільній діяльності з ним, батьками. Вони самі доходять висновку, що дотримання певних норм є передумовою успішної діяльності, досягнення позитивного результату, хороших взаємин у сім'ї, колективі. Дитина неодноразово пересвідчується, що її популярність залежить від успіхів у спільній діяльності, а вони — від уміння чітко формулювати правила цієї діяльності й дотримуватися їх;

г) вправління у моральній поведінці. Суть методу полягає у створенні педагогом спеціальних умов для вправління дітей у дотриманні моральних норм. Для цього слід потурбуватися про те, щоб створені ним ситуації не були штучними, а наближалися до життєвих, звичних для дитини. З цією метою використовують різноманітні доручення, ускладнюючи їх відповідно до віку дітей;

д) створення ситуацій морального вибору. Цей метод передбачає використання особливих вправ, спрямованих на формування моральних мотивів поведінки у дітей старшого дошкільного віку. Такі вправи можуть бути запрограмовані вихователем або обрані дітьми самостійно. Наприклад, вихователь може запропонувати дітям дивитися новий діафільм або допомагати двірнику прокладати доріжки в снігу. Якщо діти відкладають приємну для них справу, щоб виконати обов'язок, необхідний з погляду моральних норм, то вони повинні мати змогу здійснити його без зволікань. Такий їхній учинок обов'язково має бути схвалений.

Методи формування моральної свідомості. Використання їх має на меті засвоєння моральних уявлень і моральних понять. Це здійснюють, послуговуючись такими методами:

а) роз'яснення конкретних моральних норм і правил. Ведучи мову про них, педагог повинен доступно за формою і змістом розкрити сутність конкретних норм і правил, продемонструвати, до чого призводить ігнорування їх. Важливо проілюструвати це сюжетами з фільмів, казок тощо;

б) навіювання моральних норм і правил. Цей метод ґрунтується на схильності дитини до наслідування і високій емоційності. Особливої уваги потребують несміливі, замкнуті діти, використання навіювання щодо яких може підтримати їхнє прагнення до активної поведінки, збудити віру у власні сили.

Методи роз'яснення і навіювання реалізуються у формі етичних бесід, у процесі яких відбувається формування основ моральної свідомості. Водночас діти мають змогу усвідомити, осмислити свій моральний досвід.

Етичні бесіди — розмови вихователя з дітьми на моральні теми під час занять, у повсякденному житті.

Головне завдання етичних бесід полягає в роз'ясненні значення моральних норм і правил поведінки, аналізі вчинків дітей і дорослих, колективному обговоренні етичних проблем. Негативні прояви поведінки

також можуть стати приводом для розмови, яка має на меті вироблення в дітей відповідної оцінки негативного вчинку і прагнення уникати його.

Готуючись до етичної бесіди, педагог має враховувати, що досвід дошкільника містить окремі враження, результати спостережень, ставлення до вчинків літературних героїв та однолітків. Важливо актуалізувати для дитини цей досвід. Це допоможе дитині зрозуміти, що її дії стосовно іншої людини не байдужі дорослим, ровесникам і що вчинки в колективі, сім'ї, суспільстві мають моральний смисл.

Вибір вихователем виду етичної бесіди залежить від конкретної педагогічної ситуації. Бесіди, які стосуються повсякденного життя, проводять в усіх вікових групах. Це обговорення прочитаних художніх творів або вчинків дітей (краще вести дітей від схвалення хорошого вчинку до засудження негативного), аналіз спостережень за поведінкою людей, розповіді про виконання доручень колективу. Нерідко для бесід спеціально відводять конкретне заняття, даючи заздалегідь завдання простежити за певним явищем, подією або подумати над конкретною проблемою.

Зміст, побудова, тривалість і методика бесіди залежать від її теми, віку дітей. Бесіди можуть бути колективними (з усією групою дітей), груповими (з кількома дітьми), індивідуальними.

Методи стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки. Використання їх передбачає спрямування дитини на дотримання моральних норм, застереження від їх порушень. З цією метою використовують:

а) приклад інших. Ефективність його ґрунтується на здатності дошкільника до наслідування людей, які оточують його, героїв літературних творів, кінофільмів, спектаклів. Безперечно, це мають бути популярні серед дітей особистості;

б) педагогічна оцінка поведінки, вчинків дитини. Педагогічна оцінка має орієнтуючу (уточнює уявлення дітей про моральні вимоги) і стимулюючу (заохочує до моральної поведінки) функції. Важливо, щоб вона була

об'єктивною, своєчасною, а її вимогливість, принциповість поєднувалися з добрим ставленням до дитини, зацікавленістю в її успіхах. Крім того, дитина має знати, чим мотивована конкретна оцінка її вчинку;

в) колективна оцінка поведінки, вчинків дитини. Використання її забезпечує єдність уявлень і поведінки дошкільника. Будь-які дії дитини мають у своїй основі певну мету, моральну спрямованість, а їх наслідки породжують почуття задоволення, впевненості у собі або сорому, невдоволення. При цьому слід враховувати, що дошкільникам притаманна висока емоційність, тому в оцінці їхніх вчинків необхідно виходити з того, які почуття намагається збудити педагог. Схвалені педагогами, однолітками моральні вчинки зумовлюють позитивні переживання дитини. Ще сильніше переживає дитина свої неправильні дії, невдачі, які отримали публічну оцінку. Це означає, що інструментом колективної оцінки слід послуговуватися обережно. Крім того, залучаючи дітей до оцінювання вчинків однолітків, вихователь не повинен ототожнювати оцінку вчинку з оцінкою особистості дитини («Ти поганий», «Ти хороший»). Водночас важливо наголосити на необхідності правильного способу поведінки, порадити, як можна досягти цього;

г) схвалення моральних учинків дитини. Дошкільникам властиве прагнення до особистісного вдосконалення, визнання їхньої поведінки достойною. Схвальна оцінка заохочує моральні вчинки, дає приклад для наслідування іншим дітям, забезпечує їхнє доброзичливе ставлення, формує основи колективної думки. Заслуговує на підтримку прагнення дітей не лише самим добре поводитись, а й вимагати відповідної поведінки від однолітків.

Далеко не всі діти однаково здатні до альтруїстичних учинків. За добру справу потрібно дякувати, не боятися виділяти дитину серед товаришів, а надто тоді, коли вона виявляє стійку гуманістичну спрямованість. Особливо актуальна усталеність моральних мотивів, яка є передумовою налаштованості дитини на добрі вчинки не лише тоді, коли її бачить і оцінює

вихователь, а й за відсутності педагогічного контролю, і не тільки в дитячому садку;

г) заохочення дитини до моральних учинків. Послугування цим методом вимагає від вихователів і батьків великого педагогічного такту. Прагнення до моральної поведінки має бути підтримане, схвалене дорослим, однак щоразу це робити складно. Дитину треба підвести до усвідомлення, що така поведінка важлива, необхідна і корисна для неї, приємна для інших. Заохочення необхідні, якщо дитина вперше виявляє ініціативу в моральних учинках: поступається власними бажаннями, часом, дорогими для неї речами, іграшками на користь інших; поводить морально стосовно того, хто її образив. При цьому дитина має розуміти заохочення не як обов'язкову підтримку її вчинків дорослими, а як увагу до її особистості. Чим старші діти, тим важливіше стимулювати самостійність їхнього морального вибору;

д) осуд недостойних учинків дитини. З огляду на особливості психічного розвитку дитини цей метод використовують рідко, оскільки він може заподіяти їй моральної шкоди, викликати негативне ставлення до особистості педагога. Дошкільник повинен знати, що певний тип його поведінки засмучує дорослого, а переживання має стимулювати виправлення помилки. Звертаючи увагу на неправильний учинок дитини, необхідно висловлювати впевненість у тому, що вона може вчинити інакше («Мені прикро, що ти не поступився місцем дівчинці. Сподіваюсь, що наступного разу ти не забудеш про це»).

Кожна конкретна педагогічна ситуація передбачає відповідний вибір методів впливу на моральну свідомість і моральну практику дитини, ефективність яких залежить від комплексного їх використання. За будь-якої форми взаємодії педагог повинен виявляти повагу до особистості дитини, впевненість у перспективах її розвитку, стимулювати процес самовиховання.

1.5. Діяльність як засіб соціалізації особистості дошкільника

Основним принципом вітчизняної педагогіки і психології є положення про виховання в діяльності. Саме в діяльності створюються можливості для подолання формалізму в знаннях дітей про моральні норми, виховання морально-вольових якостей і доброзичливих відносин з однолітками: на власному практичному досвіді дошкільнята опановують норми моралі та самостійно використовують їх у якості засобів саморегуляції поведінки і взаєморегуляції дій з партнерами.

Завдання соціально-морального виховання в діяльності реалізуються найбільш повно при створенні необхідних педагогічних умов.

Педагогічний процес повинен бути побудований на основі особистісно-орієнтованого підходу до його організації.

Існують дві моделі побудови педагогічного процесу: авторитарна і особистісно-орієнтована. Якщо педагогічний процес будується на основі авторитарного управління, то діти опиняються в позиції об'єктів діяльності педагога. Метою такого педагогічного процесу є тільки вирішення задачі оволодіння дітьми змістом накопиченого людством досвіду. Період дошкільного дитинства, який проживає дитина, розглядається не як самоцінність, а лише як підготовчий етап до подальшого життя.

Найбільш повній реалізації можливостей діяльності в моральному вихованні дошкільнят сприяє створення наступних педагогічних умов її організації.

- Діяльність, запропонована дітям, має усвідомлюватися ними як значуща. Усвідомлення її змісту та значення формує морально-цінні мотиви, які спонукають до якісного виконання завдань, доведення їх до результату, подолання різних труднощів.

Слід підкреслити, що моральна цінність мотивів, що забезпечують включення дошкільника в діяльність, наростає поступово. Молодші дошкільнята ще не здатні до глибокого усвідомлення користі здійснюваної

діяльності, їх скоріше спонукає інтерес до процесу перетворень, вони можуть «втрачати» мету, поставлену педагогом, переключатися на іншу діяльність.

У середньому дошкільному віці активність у діяльності викликається передбаченням отримання очікуваного результату, значимого для самої дитини, а також бажанням навчитися новим вмінням (і в зв'язку з цим новизною пропонованої діяльності), діяти разом з дорослим, який виступає в ролі партнера.

У старшому дошкільному віці до цих мотивів можуть приєднуватися інші, більшою мірою пов'язані з усвідомленням морального сенсу виконуваних справ, їх значимості для оточуючих, прагненням допомогти одноліткам, малюкам, порадувати близьких, а також розумінням своїх обов'язків.

- Діяльність, пропонована дітям, має бути цікавою для них. Інтерес викликається різними обставинами: процесом дій, барвистістю майбутнього результату, можливістю оволодіти новими вміннями, особливими прийомами постановки задач педагогом (який надає їм захоплюючої форми, використовуючи ігрові прийоми), попередньою оцінкою можливостей дітей, впевненістю в успіху, адресованістю результату значимим людям.

- Діяльність дітей має бути емоційно насиченою. Роль соціальних емоцій високо оцінював О.В.Запорожець, називаючи їх «механізмом емоційної корекції поведінки». Важливе місце серед прийомів керівництва діяльністю дітей мають займати не тільки прийоми, спрямовані на усвідомлення її значущості, а й викликати у дошкільнят позитивне ставлення до діяльності, емоційний підйом.

- Діяльність, запропонована дітям, має містити в собі достатні труднощі. Слід підкреслити, що при обговоренні доцільності цієї умови необхідно враховувати вік дітей. Так, малюки ще не здатні до значного вольового зусилля, їх діяльності надається ігровий характер; вправи підносяться таким чином, щоб викликати у них активність, емоційний

підйом, інтерес до процесу дій.

Тому зміст, який пропонується, не має вимагати прояву довільної уваги.

До п'яти років створюються можливості для формування у дитини морально-вольових якостей, здатності до подолання труднощів, завдяки яким досягається результат. Передбачення успіху спонукає до наполегливості, виховує довільну поведінку, вміння не кидати розпочате, досягати мети.

Задоволення цієї умови містить в собі протиріччя: без достатніх труднощів діти легко справляються із запропонованим змістом, відчують радість успіху, але при цьому їм не доводиться виявляти вольові зусилля, наполегливість і тому у них не формується мобілізаційна готовність до подолання труднощів. Наявність різноманітних труднощів створює умови для накопичення досвіду докладання зусиль, зосередження. При цьому поряд з розвитком знань і умінь у дошкільнят виховуються морально-вольові якості (наполегливість, цілеспрямованість).

Наявність труднощів може призводити до виникнення ситуацій неуспіху, що викликають у дітей прикрість, спад інтересу, відмову від діяльності.

Ситуації неуспіху в діяльності виникають з різних причин: через недостатнє оволодіння певною навичкою, неуважність до роз'яснень педагога, поспішності, відволікання, недоліків довільної поведінки.

Ситуації неуспіху можуть впливати на виникнення «страху помилки»: ще не приступивши до виконання завдання, дитина вже відмовляється від нього, заздалегідь уявляючи майбутній негативний результат і докори педагога, що викликає емоційний дискомфорт.

У той самий час наявність ситуацій неуспіху в діяльності старших дошкільників несе в собі позитивне значення. Вони можуть викликати активну пошукову діяльність дитини: де допущена помилка, в чому її причина (був неуважний при поясненні, недостатньо опанував показаним

прийомом, неповно використовував наявні вміння та ін.).

Дитина визначає способи, дії, які допоможуть виправити помилку, домогтися позитивного результату. У цьому самостійному пошуку накопичується досвід подолання труднощів. Досягнення успіху в таких ситуаціях спонукає дитину і надалі не відступати від труднощів, долати їх. Тому «ситуації неуспіху» можна розглядати як перший крок до досягнення успіху.

Організовуючи діяльність дітей, педагогу необхідно враховувати два плани керівництва нею. З одного боку, він формує відповідні вміння, сприяє їх вдосконаленню, а з іншого, одночасно з цим, - формує морально-вольові якості та доброзичливі взаємини. Дуже важливо встановлювати разом з дітьми причини зупинок або виникнення труднощів (пов'язаних з недостатнім оволодінням уміннями або з відсутністю належного ставлення до завдання, наполегливості, з проявом недбалості та ін.). Тільки розуміння причин недоліків у діяльності дозволяє педагогу визначити найбільш адекватні прийоми впливу на дитину, одночасно формувати знання і вчити самостійності у виявленні недоліків, пошуку причин і способів їх ліквідації, а також здійснення вчинків, що відповідають нормам моралі.

Вирішенню завдань морального виховання сприяє організація колективної діяльності, яка об'єднує дітей завдяки наявності в ній спільної мети, розподілу обов'язків (ролей), загального результату. Її характеризує і об'єктивна структура діяльності, що припускає виникнення ситуацій, що вимагають взаємодії і узгодження думок партнерів.

Здійснення принципу виховання в діяльності не слід розуміти як прямий вплив педагога на дитину. Будь-яку ситуацію необхідно розглядати як активну взаємодію вихователя і дитини. Коли педагог ставить завдання формування у дітей готовності виконувати його поради, він прагне не підпорядкувати їх своєму авторитету, а допомогти усвідомити значимість висловленої пропозиції, спрямованої на досягнення мети, і зрозуміти свою

відповідальність за результат.

З перших років життя дитина знайомиться з оцінками своїх вчинків. Дорослий, оцінюючи позитивну дію малюка, вимовляє «добре», висловлюючи тим самим задоволення ним. Пізніше до цієї оцінки додається заохочення особистості дитини: «Ти - молодець!», «Розумниця», «Хороша дівчинка» та ін. Негативні дії оцінюються словами «Погано» і вимовляються більш стриманим тоном, з засмученою мімікою, жестом і зверненням: «Як ти мене засмутив!», «Так не треба чинити - це погано!». А часом і заборонаю: «Не можна іграшку кидати на підлогу! Поклади її на полицку» і т. д.

Такі оцінки та вказівки стають незабаром орієнтирами дій дитини, спонукаючи її до вчинків, які схвалить дорослий. Поступово до оцінок приєднуються і роз'яснення, чому та чи інша дія задовольняє або засмучує дорослого. Вводяться перші правила, що регулюють поведінку дошкільника.

У дошкільній педагогіці велике значення надається правилам в моральному вихованні дітей. Проблема значення правил у вихованні, їх сутність і вплив на дітей вивчалися педагогами і психологами. Розроблені теоретичні та методичні положення, обґрунтовано роль правил у вихованні дошкільнят.

Т.І.Єрофеева так визначає роль правил: «Правила, як зовнішні вимоги, покликані регулювати поведінку дітей в колективі однолітків. Знання правил допомагає дітям співвідносити свої вчинки з об'єктивними вимогами, оцінювати свою поведінку і вчинки оточуючих, допомагає будувати взаємини, сприяє взаєморозумінню між дошкільнятами».

Автор показує, що в практиці педагоги використовують «правила-обмежувачі» (заборони) та «правила-заохочення». Негативний вплив «правил-обмежувачів» полягає в тому, що вони лише забороняють небажані дії, але не містять рекомендацій про те, як треба діяти в ситуації, що склалася. Позитивний вплив «правил-заохочень» полягає в тому, що вони націлюють дитину на бажані дії, розкривають їх значущість для неї і для всієї

групи, підкреслюють позитивний сенс вчинків, відповідних моральних норм, і дозволяють усвідомити необхідність їх виконання.

Т.І.Єрофеева виділяє чотири групи правил, що регулюють поведінку старших дошкільнят у групі однолітків: 1) вміння домовитися про спільну справу з урахуванням інтересів усіх учасників; 2) надання допомоги в різних ситуаціях; 3) чесність по відношенню до однолітків; 4) прояв уваги і співчуття.

Дослідник пов'язує значення правил з формуванням спонукальних, тобто «реально діючих» мотивів (на противагу «знаним»), підкреслює необхідність піклуватися про те, щоб у дітей склалися уявлення не тільки про те, як треба чинити в тих чи інших випадках, але і чому слід так чинити, яке значення це має для оточуючих.

Л.І.Божович показує, що дитина в своїй поведінці спочатку орієнтується на «зовнішнє» початок: вона повинна поводити себе добре, щоб уникнути покарання і отримати заохочення. Поступово зовнішня система правил і норм інтеріоризується. Дитина намагається поводити себе добре за потреби у схваленні значущих для неї осіб.

Велике значення впливу на дітей правил відмічав О.В.Запорожець: використовуючи правила в регуляції своєї поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, а також оцінюючи відповідність дій однолітка правилами, дитина набуває «своєрідну систему еталонів цінностей». При зіставленні спостережуваних явищ і вчинків однолітків з правилами дитина оцінює їх емоційно, як привабливі або відразливі, як добрі чи злі, як красиві або потворні.

Вчений звертає увагу на факти порушення дітьми правил поведінки. Він вважає однією з причин такої поведінки відсутність у дошкільнят орієнтира на емоційний стан однолітків. Це положення має принципове значення при розробці методів морального виховання: першочерговим стає завдання формування у дітей гуманних почуттів по відношенню до

однолітків, які спонукали б до морально-цінних вчинків не під впливом слова «треба», а під впливом зростаючої чуйності, співчуття, співпереживання, розуміння причин труднощів інших.

Методи формування уявлень про норми і правила поведінки мають бути спрямовані на роз'яснення укладеної в них моральної цінності з орієнтацією на прояв доброзичливого ставлення до оточуючих.

У якості методів, спрямованих на усвідомлення дитиною смислу та справедливості моральних правил, автори пропонують: читання літератури, в якій значення правил розкривається шляхом впливу на свідомість і почуття дошкільника (О.Ю.Демурова, Л.П.Стрелкова, А.М.Виноградова); бесіди з використанням порівняння позитивних і негативних образів персонажів (Л.П.Князева); вирішення проблемних ситуацій (Р.С.Буре); обговорення з дітьми прийнятних і неприйнятних способів поведінки по відношенню до оточуючих; розглядання сюжетних картинок (А.Д.Кошелева); організацію ігор-вправ (С.А.Улітко), ігор-драматизацій.

Педагогічні умови, що сприяють формуванню усвідомленого ставлення до правил і забезпечення єдності в знаннях моральних норм і поведінки (О.А.Киянченко):

- Розроблені норми поведінки мають усвідомлюватися дітьми як значущі та справедливі, сприяти їх перетворенню в особистісну вимогу до себе (Є.М.Пеньков);

- Повідомлення дошкільнятам правил у діяльності з метою не тільки їх засвоєння, а також формування вміння знаходити адекватні способи поведінки (Р.С.Буре, Л.В.Артемова, Т.І.Поніманська, А.П.Усова);

- Необхідність емоційного насичення змісту оціночних суджень дорослого (Т.І.Поніманська);

- Опора на властиве дітям прагнення стати кращими, що впливає на їхнє становище в колективі однолітків (Т.І.Поніманська);

- Створення емоційної близькості у відносинах дитини з дорослим при

повідомленні правил (Л.А.Мондейкене);

- Наявність у педагогічній оцінці вчинків, які відповідають моральним нормам, їхній моральній цінності (В.Д.Калішенко).

Для здійснення вчинку, який відповідає нормам моралі, або виконання завдання, домагаючись точної відповідності результату висунутим вимогам, дитині необхідно виявити вольове зусилля. Її дії мають бути усвідомленими і добровільними.

Отже, для досягнення результату або здійснення морально-цінного вчинку дошкільнику недостатньо лише наявності бажання, умінь і знання правил. Необхідно виявляти самостійність і наполегливість.

Самостійність - одна з провідних якостей особистості, що виражається в умінні ставити перед собою певні цілі і досягати їх власними силами.

Самостійність не є вродженою рисою, вона формується в міру дорослішання дитини і на кожному віковому етапі має свої особливості.

Перші прояви потреби в самостійності виявляються у твердженні малюка «Я сам!», що свідчить про якісний стрибок в його розвитку, про бажання звільнитися від опіки дорослого, про зростаючу позицію дитини як суб'єкта реалізації своїх інтересів і бажань.

У цій змінній позиції дошкільника, який каже «Я сам!», «Я хочу!», «Я вмію!», закладені задатки майбутніх важливих якостей: відповідальності, наполегливості, впевненості в собі, активності в пізнанні світу. Опановуючи новими вміннями, переконуючись у своїх можливостях, дошкільник стає все більш активним у діяльності, а самостійність стає особистісною якістю. Тому дуже важливо не загальмувати такі тенденції в поведінці дитини, всіляко підтримувати і розвивати їх.

Відомо, що перші трудові дії малюка пов'язані із самообслуговуванням, яке є для нього процесом, яке містить в собі чимало труднощів, подолання яких викликає радість: «Я зумів сам!», «Я навчився!», «Я - молодець!».

Поступово опановуючи різними трудовими процесами, дитина все

більше починає відчувати свою вмілість. Вона відмовляється від допомоги дорослих і частіше просить: «Навчіть мене самого!», тобто висловлює потребу в прояві самостійності.

Однак нерідко під «натиском» дорослого, якому ніколи чекати, поки малюк впорається з неслухняними рукавами, колготками, і набагато легше одягнути його, ніж навчити, терпляче ставлячись до невмілих дій, дитина може змиритися зі своїм становищем пасивного об'єкта дій педагога або батьків. При цьому відбувається груба помилка у вихованні: дошкільник починає відчувати свою безпорадність, зростає його невпевненість у власних можливостях, пропадає потужний стимул «Я сам», що спонукає до активності, прояву вольових зусиль.

Опора на дитяче «Я сам» має стати однією з основ виховання самостійності дошкільників.

Активним засобом виховання самостійності є включення дитини у різноманітну продуктивну діяльність шляхом пропозиції завдань, що вимагають проявів самостійності та відповідають її можливостям. Завдання слід пропонувати в такій формі, яка б викликала інтерес до їх виконання, а отриманий результат призводив до успіху, радував дитину.

Дозволяюча (підбадьорююча) позиція дорослого спонукає дитину до активних дій. У неї формується почуття впевненості у своїх можливостях, яке пізніше переростає у відповідальність за свої дії і вчинки.

Заборонна позиція дорослого здійснює гальмуючий вплив, розвиває безпорадність.

Перш за все, це схвалення спроби виявити самостійність, підтримка і непомітна допомога в реалізації цієї спроби, щоб у дитини склалося враження про самостійне виконання задуманої дії; допомога у накопиченні такого досвіду, виявляє вплив на розвиток у дошкільника впевненості у своїх можливостях; позитивна оцінка дитини, яка виявляє прагнення до самостійності; створення у групі загального позитивного ставлення до

ініціатив дітей, їх задумів, дій, вчинків; виховання у дітей усвідомлення своєї відповідальності за виконання дії, вчинку, позитивна оцінка прагнення досягати наміченої мети, не відступати від труднощів, які виникають.

Так самостійність стає особистісною якістю дитини старшого дошкільного віку.

Одним з найважливіших завдань формування моральних основ особистості є виховання у дошкільників наполегливості.

Ряд авторів розглядає як засіб виховання наполегливості різноманітну діяльність дітей.

Такою діяльністю, стверджує Р.С.Буре, може стати праця, але тільки якщо при її організації враховуються важливі вимоги: забезпечення інтересу до змісту праці, наявність достатніх труднощів, введення мотивів, значущих для дошкільнят, що спонукають до досягнення якісних результатів, наявність елементів новизни і можливостей прояву самостійності.

Наявність труднощів у процесі дидактичних ігор, на думку І.І.Щербініної, також спонукає до прояву наполегливості з метою досягнення результату.

Спеціальному вивченню змісту образотворчої діяльності, що викликає у дітей бажання долати труднощі, присвячене дослідження Т.Г.Казакової.

Тісний взаємозв'язок творчості та наполегливості в процесі реалізації дітьми задуму в умовах високого емоційного підйому дозволяла їм досягати успіху: творчий початок спонукає до вигадки, складання цікавих сюжетів, а наявність наполегливості сприяє реалізації задуму і відбивається на якості результату.

Закріпленню сформованої наполегливості слугує внесення до предметно-ігрового середовища групової кімнати різних допомог та ігор: лабіринти, мозаїки, бірюльки, більбоке, гра «Накинь кільце», розрізні картинки і кубики та ін.

Велике значення у вихованні в дошкільнят поведінки, яка відповідає

нормам моралі, має формування не тільки вміння слідувати зазначеним правилами, але й здатності самостійно співставляти свої вчинки з цими правилами і оцінювати їх відповідність, тобто проводити самоконтроль.

Особливе значення мають «передбачаючі» форми самоконтролю, коли дитина виявляє вміння передбачати наслідки передбачуваних дій для себе, однолітків, дорослих, що дозволяє їй або утвердитися в правильності наміченої дії, або змінити своє рішення як невідповідне очікуванням оточуючих.

Передбачаючі форми емоційної корекції поведінки мають велике значення в регуляції дитиною власної діяльності: дошкільник набуває здатності не тільки передбачати, але і заздалегідь відчувати, який особистісний сенс матимуть для неї і оточуючих наслідки передбачуваних дій і вчинків.

С.О.Дуднікова розробила педагогічні умови, що сприяють формуванню у старших дошкільників самоконтролю в поведінці:

- розвиток у дітей усвідомлення необхідності регуляції власної поведінки на основі засвоєних норм і правил;
- формування вміння передбачати наслідки свого вчинку, відчувати емоційні переживання (почуття задоволення, власної гідності, радості, сорому, невдоволення собою, гордості);
- формування усвідомлення особистісної значущості вчинків, що містять в собі моральний сенс.

Психологами та педагогами доведено положення про те, що в дошкільному віці формуються елементи самосвідомості.

В.С.Мухіна зазначає, що самосвідомість - це розуміння дитиною того, що якою вона є, якими якостями володіє, як ставляться до неї оточуючі та чим викликане це ставлення.

Самосвідомість дошкільника виявляється в самооцінці власних досягнень і невдач, можливостей і здібностей.

Формування самооцінки значною мірою зумовлює розвиток мотивів, потреб, емоційно-вольової сфери, ставлення до оточуючих (Л.І.Божович, С.Л.Рубінштейн, В.Н.Слободчиков, О.О.Смирнова).

У літературі визначені три види самооцінки: адекватна, яка відповідає реальним проявам, досягненням, і неадекватна - завищена і занижена.

За умов завищеної самооцінки у дитини відсутня самокритичність; вона перебільшує свої достоїнства, не приймає зауважень на свою адресу, що може стати причиною конфліктів з однолітками в групі дитячого садка, на заваді встановленню доброзичливих відносин.

За умов заниженої самооцінки дитина виявляє нерішучість; вона вразлива, замкнута, не вірить у свої сили.

Лише адекватна самооцінка забезпечує дитині правильне ставлення до своїх успіхів і невдач (початку самокритичності) та їх схвалення чи несхвалення. Така дитина приймає зауваження педагога, усвідомлюючи їх справедливість, визнаючи можливе порушення нею правил або наявність недоліків, помилок у діяльності; прагне використовувати поради дорослого. Вона уміє рахуватися з зауваженнями однолітків, враховувати їхню думку, спокійно сприймати негативні оцінки на свою адресу, зберігаючи впевненість у собі.

Початком розвитку самооцінки, як показують психологи і педагоги, можна вважати вживання дитиною у віці приблизно трьох років особових займенників. Позитивним результатом є розвиток почуття незалежності, прагнення до самостійності.

До старшого дошкільного віку діти починають усвідомлювати свої особистісні якості, мотиви, оцінювати свої дії і досягнення. Дослідження показують, що старшим дошкільникам характерна в основному завищена самооцінка. У той самий час діти починають усвідомлювати особливості своїх вчинків і в міру засвоєння загальноприйнятих норм і правил використовувати їх як мірки для оцінки себе та оточуючих.

Слід підкреслити, що негативна оцінка дорослим дій або результатів діяльності дитини сприймається нею як негативна оцінка її самої, викликає спад в емоційному стані, не сприяє встановленню довірчих відносин з педагогом. Тому використання за необхідності негативної оцінки має супроводжуватися обговоренням в доброзичливій формі причини появи помилки або небажаного вчинку, роз'ясненням способів їх виправлення. Вкрай важливо висловити свою переконаність у здатності дитини виправити допущену помилку.

Доброзичливість, зацікавленість, розумна вимогливість дорослого роблять істотний вплив на розвиток у дитини адекватної самооцінки.

Формування способів зіставлення отриманого результату із завданням педагога також служить активним методом виховання самоконтролю і самооцінки в їх тісному взаємозв'язку. Виявлення дитиною відповідності результату своїх дій вказівкам педагога викликає у неї почуття задоволення, впевненості у своїх можливостях, спонукає до подолання труднощів.

Буй Тхі Вьет визначає педагогічні умови, що сприяють вирішенню завдань формування у дітей 5-6 років адекватної самооцінки результатів діяльності:

- навчання дітей способам самооцінки шляхом зіставлення отриманих результатів діяльності із завданням;
- роз'яснення значущості самооцінки і її зв'язки з самоконтролем на основі розглядання дитячих робіт;
- обговорення разом з дитиною достоїнств і недоліків її роботи, вислуховування її пояснень і корекція помилкових суджень;
- роз'яснення причин виникнення помилок і способів їх виправлення; схвалення помічених дитиною помилок;
- формування критичного ставлення дитини до своєї роботи, розуміння можливості допущення помилок в процесі навчання;

- відмова від зауважень і осуду дітей, які допустили помилки в запропонованих завданнях;
- підтримка під час обговорення результатів робіт позитивно-емоційної атмосфери, доброзичливих взаємин між дітьми;
- введення мотивів, значущих для дітей та спонукаючих їх до якісного виконання завдань (які здійснюються в ігровій формі або зв'язуються з можливістю оволодіння новими вміннями, підготовкою до школи).

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗПР

Соціально-особистісний розвиток дитини є одним з найбільш складних і значущих напрямів для проектування педагогічного процесу сучасного дошкільного закладу.

У дослідженнях останніх років все більша увага приділяється педагогічній діагностиці як основі конструювання освітнього процесу, в тому числі і в напрямку соціально-морального розвитку дошкільника. У цьому аспекті педагогічна діагностика розглядається, як комплекс спеціально розроблених методик, які дозволяють вихователю в повсякденному житті дитячого садка діагностувати реальні особливості розвитку дитини, знаходити шляхи допомоги дитині в її розвитку (Бабаєва Т.І., Крулехт М.В., Полякова М.Н.).

Різноманіття соціальних проявів дитини, її почуттів і відносин у різних ситуаціях, особистісних якостей і проблем дошкільника сприяло появі в психолого-педагогічній літературі різноманіття понять, які характеризують аспекти соціально-особистісного розвитку дошкільнят та його результати: соціальна компетентність, соціально-особистісна компетентність, соціально-комунікативна компетентність, соціально-моральний розвиток, соціально-емоційний розвиток, моральна вихованість. Кожен з цих підходів передбачає свою, досить трудомістку і складну для педагога дошкільного закладу систему діагностичних методик.

Перед діагностикою особливостей соціально-особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку, перед педагогом ставляться наступні завдання.

1. Вивчити типові особливості поведінки і взаємин дошкільників із ЗПР з дорослими і однолітками, ставлення до самого себе; виявити поведінкові проблеми кожної дитини.

2. Виявити розуміння дітьми з ЗПР окремих моральних норм і правил поведінки, уміння вирішувати проблемні ситуації з позиції цих правил.

3. Вивчити особливості розуміння старшими дошкільниками із ЗПР проявів деяких почуттів і переживань інших людей, вміння орієнтуватися на ці почуття в повсякденному спілкуванні та діяльності.

Особливості діагностики соціально-особистісного розвитку дошкільника із ЗПР пов'язана з різноманіттям його проявів у різних видах дитячої діяльності та спілкування. Це визначає комплексний характер діагностики, в якій спостереження буде одним з провідних методів, що дозволяють визначити характер соціально-моральної вихованості дитини.

Представлена система діагностики відрізняється певною варіативністю, в ній немає строго (жорстко) певних методів, через які повинна пройти кожна дитина. На підставі даних спостережень, бесід вихователь визначає які діагностичні методики включити додатково в обстеження кожної дитини, щоб на підставі їх результатів краще зрозуміти дитину, побачити її досягнення та проблеми, допомогти кожній дитині реалізувати себе в діяльності, спілкуванні з дорослими та однолітками.

Методи спостереження та бесіди для всіх вікових груп, на наступних етапах - діагностичні методики для дітей старшого дошкільного віку. Це пов'язано як з обсягом матеріалу, який подається, так і з більшою розробленістю діагностичних методів, орієнтованих на дітей 5-7 років.

На першому етапі, при первинній діагностиці, педагогу зручно скористатися методом спостереження, в тому числі включеного спостереження, коли вихователь в іграх, спільних справах, розмовах з дітьми оцінює:

- емоційні прояви дітей: з яким настроєм дитина найчастіше приходить в групу, як часто буває весела, сумна, сердита, з чим пов'язані такі прояви дитини, як часто і з якого приводу вступає в конфлікт з дорослим і однолітками, виявляє упертість, негативізм, агресивність;

- уміння спілкування та взаємодії дошкільнят з однолітками та дорослими;
- прояви ініціативності, активності в спілкуванні, (в т.ч. і мовленнєвої), сором'язливості, боязкості, нерішучості, з чим зазвичай пов'язані.
- уміння взаємодіяти з однолітками – уміння вирішувати конфлікти, домовлятися, дотримуватися черговості, встановлювати нові контакти.
- уміння культури спілкування - ввічливо спілкуватися, вступати в контакт, приймати пропозиції однолітків і дорослих;
- уміння орієнтуватися під час спілкування на почуття і переживання інших;
- прояви пізнавального інтересу до людей, їх внутрішнього світу;
- прояви дітей у різних видах діяльності (вміння самостійно висунути ідею, план дій, уміння діяти відповідно до плану, виправляти помилки, оцінювати свою діяльність, ставлення до вказівок дорослого, порадам однолітків та ін.).

Свої спостереження за дітьми групи можна узагальнити в таблиці, складеній на основі модифікації методики *Т.А.Репіної "Вивчення особливостей соціально-морального розвитку дітей групи, характеру взаємин дітей в колективі однолітків"* (див. Додаток 1.).

Аналізуючи результати таблиці, педагог може спиратися на наступні рекомендації.

Розгляньте отримані результати таблиці. Ви бачите, що майже у всіх дітей є свої переваги і недоліки. Враховуйте їх у своїй роботі з дітьми.

Підкресліть червоною ручкою імена та прізвища тих дітей, у яких ви виділили тільки позитивні якості. Очевидно, це ваша опора в групі, діти, які допоможуть вам зацікавити, захопити, організувати інших.

Підкресліть чорною ручкою імена та прізвища тих дітей, у яких ви виділили переважно негативні особливості. Це діти, яким в першу чергу потрібно ваше розуміння і допомога. Намагайтеся зрозуміти, в чому причини таких проявів дітей.

Візьміть список дітей групи і выпишіть імена та прізвища тих дітей, яких немає у вашій таблиці. Подумайте, чому так вийшло - ці діти непомітні,

"забуті" дорослими, вони не виявляють себе або у них немає яскравих особистісних особливостей. У процесі педагогічної взаємодії вам треба дізнатися цих дітей краще, допомогти їм більш активно проявляти свою індивідуальність і долати особистісні проблеми.

Узагальнення результатів спостереження за цією методикою дозволить педагогу побачити індивідуальні особливості соціально-особистісного розвитку дітей групи, їх сильні сторони і поведінкові проблеми, а також врахувати їх в ході подальшої взаємодії з кожною дитиною.

Для вивчення особливостей розуміння дітьми норм і правил поведінки, ставлення до них, розуміння окремих емоційних станів з дітьми має проводитися індивідуальна бесіда. Щоб отримати уявлення про розуміння правил поведінки дітьми групи і спланувати подальшу роботу з соціально-морального виховання необхідно поговорити з 6-8 дітьми з різних по "благополуччю" груп, виділених на основі першої методики. Для цього використовується методика "Сюжетні картинки" (див. Додаток 2).

Діагностична **методика "Сюжетні картинки"** (модифікований варіант Р.М. Калініної)

Стимульний матеріал. В картинках для дітей молодшої групи представлені наступні полярні за своїми характеристиками моральні норми:

- 1) доброта-жадібність (Зміст картинок: 1) хлопчик пригощає всіх цукерками з коробки, посміхається; 2) дівчинка закриває руками всі іграшки від оточуючих її дітей);
- 2) чуйність-байдужість (Зміст картинок: 1) маленька дівчинка плаче, інша - її втішає, вираз співчуття на обличчі другої дівчинки; 2) один хлопчик плаче над зламанною машинкою, інший показуючи на нього пальцем сміється).
- 3) дружність-конфліктність (Зміст картинок: 1) діти разом дружно грають на килимі; 2) дві дитини відбирають один у одного іграшкову конячку);

4) акуратність - неакуратність (Зміст картинок: 1) дівчинка причісується перед дзеркалом; 2) дівчинка в брудному платті, незачесана вириває аркуші з книги.).

Пред'явлення завдання для дітей молодшої групи:

Інструкція вихователя: "Я буду показувати тобі різні картинки про дітей. Вибери картинки, на яких діти поводяться добре, і на яких погано". Картинки пред'являються дітям попарно. Після того, як дитина розклала картинки, вихователь знову розкладає їх усі перед нею і просить показати, хто на картинках радіє, а хто сумує.

Стимульний матеріал для дітей середньої та старшої групи

До 4 пар картинок, які використовуються для діагностики дітей молодшої групи, додається п'ята пара – ввічливість-неувага до дорослих (Зміст картинок: 1) дитина пропонує жінці стілець, вона посміхається; 2) бабуся сидить сумна, тримається за голову; хлопчик грає на барабані, сміється). Після пред'явлення кожної пари картинок дітям старшого дошкільного віку задається питання "Чому ти так думаєш?"

Після виконання першого завдання перед дитиною по черзі по одній розкладають картинки 2, 3, 5 пар і пропонують питання "Який настрій у людей на цій картинці? Як ти думаєш, що вони відчують? Чому?"

Обробка результатів:

0 балів - Дитина неправильно розкладає картинки (в одній стопці картинки із зображенням як позитивних, так і негативних вчинків), емоційні реакції неадекватні або відсутні. У старшому дошкільному віці дитина або неправильно називає почуття інших людей або відмовляється від відповіді на це питання.

1балл - Дитина правильно розкладає картинки, але не може обґрунтувати свої дії, емоційні прояви не виражені при оцінці вчинків. Старший дошкільник не може співвіднести настрій людей на картинках з конкретною ситуацією, пояснити їх.

2 бали - Правильно розкладаючи картинки, дитина обґрунтовує свої дії, емоційні реакції адекватні, але виражені слабо. Дитина правильно називає почуття людей, але не завжди може пояснити їх причину.

3 бали - Дитина правильно відбирає вчинки дітей, обґрунтовує свій вибір. У старшому дошкільному віці - називає моральну норму, емоційні реакції на вчинки героїв ситуації адекватні, яскраві.

Методика «Програма спостереження за культурою поведінки дитини» А.М.Щетиніної (див. Додаток 3) спрямована на визначення рівня сформованості навичок культури поведінки, зокрема на дослідження сформованості у дитини соціокультурних способів спілкування і безконфліктної поведінки, особливостей спілкування і емоційно-ціннісного ставлення до однолітків і дорослих.

Обробка результатів

Максимальна кількість балів - 33. Якщо дитина отримує 20-33 бали, то це показник високого рівня культури поведінки дитини; якщо 11-19 балів - середнього, а 0-10 балів вказує на низький рівень оволодіння дитиною навичками культури поведінки.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗПР

Враховуючи індивідуальні та вікові особливості дітей дошкільного віку із ЗПР можна виділити наступні напрямки роботи з соціально-морального розвитку:

- створення сприятливого соціально-педагогічного середовища;
- робота з дітьми;
- робота з батьками.

Метою є підвищення рівня сформованості соціальної поведінки у старших дошкільників із ЗПР за допомогою корекційної роботи.

Для її досягнення визначені наступні завдання:

1. Навчити дітей умінню встановлювати контакт за допомогою мовних і немовних засобів.
2. Розвинути ігрові вміння та комунікативні навички дітей.
3. Підвищити культуру міжособистісної взаємодії дітей у групі та в родині.
5. Підвищити загальну соціальну зрілість дітей, знизити їх агресивність, виховати способи ефективної взаємодії з людьми.

Створення сприятливого соціально-педагогічного середовища є однією з необхідних умов у формуванні соціальної поведінки дошкільнят з ЗПР. Такі діти особливо потребують розвивального середовища, що включає спеціально організоване предметно-ігрове оточення, умови для емоційного, пізнавального, комунікативного розвитку, для оволодіння дитячими видами діяльності (соціальний фактор розвитку).

Досить сформований внутрішній світ у вигляді знань і відомостей про навколишній світ, розвиток мовлення сприяють контактам з однолітками, тому для початку ми оформили картотеку корекційно-розвивальних ігор, що включає ігри з формування у дітей уміння спілкуватися.

Створення розвивального середовища допомагає нам в комплексі вирішувати корекційно-педагогічні завдання, зокрема, щодо формування соціальної поведінки дітей групи.

Робота з дітьми. У бесідах на пізнавальні теми, на заняттях, під час організації спостережень у дітей виробляються зразки пізнавальних контактів (діляться враженнями, вчаться ставити питання). Тому корекційну роботу з формування соціально-адаптивної поведінки ми включаємо в усі види діяльності з дітьми.

Корекційно-педагогічна робота з дітьми групи полягає не тільки у формуванні знань, умінь і навичок, а й у формуванні вмінь налагоджувати контакт з дорослими і однолітками, взаємодіяти з ними, підвищувати соціальну та мовленнєву активність. Така форма роботи, як індивідуальна і групова, також передбачає використання розвиваючих ігор з формування соціальної поведінки дошкільнят.

У роботі з дітьми ми використовуємо колективні ігри: ігри-вправи, ігри-інсценування, ігри-казки, сюжетно-рольові ігри. За допомогою гри можна вирішувати найрізноманітніші корекційні завдання: одна і та ж гра для однієї дитини може бути засобом подолання страху, підвищення самооцінки; для іншого - засобом надання тонізуючого ефекту, для третього - школою розвитку моральних почуттів, гуманних відносин з однолітками.

Ігри, вправи та прийоми, спрямовані на формування вміння спілкуватися і культури поведінки дітей:

- «Подарунки одне одному» (вчити увазі до однолітків і близьких, вмінню використовувати слова подяки);
- «Малюємо емоції пальцями» (спонукати до прояву співчуття);
- «Букет для коханої мами», «Лікар Айболить» (виховувати гуманне ставлення до рідних і близьких людей);
- «Шуліка і квочка», «Моя улюблена квітка», «Метелики і квіточки», «Заєць і морква» (вчити дотримуватися правил у грі, не ображатися при програші);

- «Ласкаве ім'я», «Через скло», «Скульптури» (вміння спілкуватися за допомогою немовленнєвих засобів - міміки, пантоміміки, жестів);
- «Як можна нас називати по-різному», «Квітка-ім'я», «Комплімент», «Море хвилюється» (встановлення контакту з допомогою мовленнєвих і немовленнєвих засобів - звернення по імені, контакт очей, комплімент);
- «Дружна сім'я» (різні форми прощання);
- «Відправ лист другові», «Що можна зробити один для одного?» (відчувати емоційний стан іншої людини);
- "Снігова куля" (створення психологічного мікроклімату);
- «Де зло ховається» (сюжетні картинки).

Ігрові вправи

- «Подаруй рух одному» (розвиток вміння спілкуватися без слів);
- «Моя мама» (гуманне ставлення до рідних людей);
- «Щоб ти побажав товаришеві в день його народження»;
- «Допоможи другу» (прояв емпатії);
- «Зіпсований телефон» (розвиток вміння слухати один одного).

Бесіди

- «Чим я можу порадувати бабусю і дідуся», «Як я допомагаю мамі», «Що я люблю, що я не люблю», «Я ображаюся, коли ...», «Я радію, коли ...»
- За раніше прочитаним казкам і розповідями: народними казками; «Чарівне слово» В.Осеєва, «Як слон врятував господаря від тигра» Б.Житкова; «Малюк і Карлсон» А.Ліндгрен та ін.

За допомогою педагога діти вчаться справедливо оцінювати вчинки своїх однолітків, а часом і дорослих, вчаться розуміти, що можна, а що не можна, що добре, а що погано.

Продуктивний вид діяльності – малювання на теми: «Я в дитячому садку», «Моя сім'я», «Подарунок імениннику», «Мій настрій»; малюнок ситуації радості, смутку; піктограма (схематичний вираз обличчя з різним настроєм).

Літературний матеріал незамінний у моральному вихованні дитини, оскільки дітям легше оцінювати поведінку і вчинки інших, ніж свої власні. Корисними є читання та обговорення книг, віршів, дражнілок, прислів'їв, казок, а також розгляд ілюстрацій до казок, розповідей: розпізнавання дій, настроїв, почуттів зображених героїв літературних творів.

Корисним є проспівування дитячих пісень «Якщо добрий ти», «Справжній друг» та ін., слухання музики з мультфільмів.

В іграх і вправах розвивається і активізується співпраця, цілеспрямовано формуються навички самообслуговування, розвивається розуміння і мовленнєва активність, наслідування дій. Ми використовуємо не тільки навчальні завдання, але й природні ситуації для навчання навичкам, формування чіткості поведінки і здатності перенесення набутих знань у реальні життєві ситуації. У корекційних цілях використовуємо і повсякденні ситуації спілкування дітей з дорослими і один з одним (самотійні ігри, прогулянки, процеси умивання, їжі).

Ігри-драматизації і сюжетно-рольові ігри є одним з найефективніших способів корекційного впливу на дитину. Із задоволенням діти показують театралізовані вистави для малюків, беруть активну участь у постановках на святах, на дні народження дитячого садка.

Соціальна поведінка дошкільників формується також в міжособистісному спілкуванні один з одним і дорослими. Цьому сприяє:

- розвиток мовлення, яке у більшості дітей до кінця навчання в групі досягає такого рівня, що вже не перешкоджає взаєморозумінню;
- достатньо сформований внутрішній світ у вигляді знань і відомостей про навколишнє, яким прагне поділитися дитина.

Таким чином, своєчасна і комплексно проведена корекційна робота допомагає в розвитку необхідних компонентів соціально-моральної поведінки дошкільнят.

3.1. Художня творчість у роботі з дошкільниками

Метою є навчання дітей бачити красу, що їх оточує та відтворювати її в своїх роботах. Під час занять діти граються у маленьких художників, скульпторів, використовують в ігрових моментах художнє слово, загадки та інші засоби активізації творчої діяльності. Крім малювання, діти займаються аплікацією, ліпленням, роблять вироби з природного матеріалу. Діти розрізняють на картинках теплі й холодні кольори, володіють технікою зображення та змішування фарб, різними прийомами малювання. Спілкування з мистецтвом створює відповідний настрій, збуджує уяву, фантазію, викликає бажання творити, збагачує духовний світ дитини.

Напрями роботи:

1. Розвивати природні можливості дитини.
2. Розвивати у дітей уяву і фантазію на заняттях.
3. Виховувати у дітей вміння естетично сприймати навколишній світ і передавати його в малюнках, аплікації, ліпленні, формувати у дітей такі моральні якості як любов до праці, рідної природи, повага до старших, потреба допомагати товаришам тощо.
4. Збагачувати духовний світ дитини.

3.1. «Подарунок для мами»

Мета заняття «Подарунок для мами»: Розвивати творчу уяву, естетичний смак. Виховувати у дітей самостійність, такі духовні якості як повага до старших, доброзичливість, уважність.

Матеріали: папір, олівець.

Хід заняття

У гості до дітей прийшла дівчинка Оленка і принесла з собою коробку з олівцями. Вона розказала, що олівці посварилися, тому що кожен з них

вважає, що він найголовніший в малюнках. Вона просить дітей помирити олівці і скласти про них казку, де вони разом намалювали чудову картину. Складання казки "Кольорові олівці".

Тож ми побачили, що всі кольори олівців дуже потрібні. Вони допомагають відобразити різнобарв'я світу. Оленка пропонує разом з нею намалювати гарний малюнок для матусь.

Робота дітей: читання віршів про маму, малювання малюнків для мам .

3.2. «Природа: Що? Де? Коли?»

Мета заняття:

Закріпити знання дітей про характерні ознаки весни, літа, осені, зими, розширити знання дітей про охорону тваринного світу. Розвивати моральні почуття, викликані красою природи. Виховувати любов і бережливе ставлення до природи.

Матеріали: індивідуальні завдання, ігри.

Хід заняття

(Читання вірша вихователем)

Дерево, трава, птахи і квіти

Самі себе не можуть захистити.

Якщо будуть знищені вони,

На планеті ми залишимося одні.

- Про що говорять рядки цього вірша? Чому треба берегти природу та все живе? Коли я йшла до вас у дитячий садок, я зустріла тих самих пташок, про яких ви не забуваєте та підгодовуєте кожен день. Вони вам дуже вдячні. Вони хочуть дізнатися, чи всі діти люблять природу, та як її треба охороняти. Пташки запропонували пограти в гру "Що? Де? Коли?" і хочуть щоб ви відповіли на деякі запитання.

Завдання в конвертах.

1. Пригадайте, що таке природа?

Дитяча гра "Жива і нежива природа" - коли предмет відноситься до живої природи - діти плескають у долоні, до неживої – мовчать.

2. Чи добре ви знаєте пори року?

Дитяча гра "Пори року" - вихователь читає рядки з віршів, а діти визначають, про яку пору року йдеться і піднімають картку відповідного кольору (зима - білий, весна - зелений, літо - червоний, осінь - жовтий).

3. Дитяча гра "Квітка-семицвітка". Діти відповідають на запитання:

1. Кого називають лісовим "лікарем"?
2. Лисиця - птах чи тварина? Чому?
3. Які перші птахи прилітають весною?
4. Для чого потрібні дерева?
5. Як зимує білочка?
6. Як готуються до зими мурашки?
7. Чому кури не літають у вирій?
4. Назвіть зимуючих та перелітних птахів.
5. Поясніть, чому іде дощ?
6. Чому після дощу буває веселка?
7. Яку користь приносять птахи?
8. Які люди охороняють природу, бережуть її? Що ви для цього робите?
9. Розкажіть вірші про тварин, птахів, рослини, дерева і т.д.

Підведення підсумків.

- Я думаю, пташки вами задоволені.
- А я рада, що ви ростете розумними, добрими та гарними дітьми.

3.3. «Веселі метелики»

Мета: Розвивати вміння дітей добирати потрібний матеріал відповідно до задуму, використовувати засвоєні на заняттях прийоми роботи із природним матеріалом та знайому техніку малювання "кляксографію". Розвивати естетичний смак, фантазію, повагу до праці, духовний світ особистості.

Матеріал: папір, фарби, пензлі, картон, насіння, клей.

Хід заняття

- Діти, ми з вами сьогодні бачили гарного метелика. Чим він вам сподобався? Якими кольорами розфарбовані його крильця? Метелик полетів і нам стало сумно без нього. Як ви думаєте, що можна зробити для того, щоб він повернувся? (намалювати, зробити аплікацію) Послухайте вірш.

Веселий метелик по саду літав
Та крильця гарненькі він нам показав.
І нам захотілось їх всім показати,
Багато метеликів намалювати.

- Зараз подумайте, як ви будете робити метелика, хто зробить аплікацію з природного матеріалу, хто намалює, (нагадати техніку малювання, та стани роботи з природним матеріалом). Чому треба оберігати природу?

Самостійна робота дітей та обговорення її результатів.

3.4. «Моя мама»

Мета: а) Вчити дітей розуміти і активно виражати емоційне хвилювання, давати моральну оцінку вчинкам героїв.

б) Розвивати здатність позитивного ставлення до близьких людей.

в) Виховувати гуманне відношення до мам і близьких людей.

Хід бесіди

На подвір'ї, розпустивши хвіст і крила, наче пава, походжала квочка з курчатами. Ті курчатка були такі дрібненькі й гарненькі, що й очей не можна відвести: і чорненькі, як жучки, і рябенькі, мов зозульки, і біляві, і руденькі, й різні-різні.

Аж ось мама-квочка завоктала, ці маленькі красунчики швидко зібралися в купку і попрямували за нею до смітника. А там - розкіш для всякої птиці, чим хочеш можна поласувати. Попоївши вдосталь всякої всячини, добре натоптавши свої маленькі волечка, курчата повмощувались на спину своєї мами і злегка дрімали. Аж ось зозулясте і чорненьке курчатка, трохи відпочивши, захотіли помандрувати і побачити, що діється навколо. Вони з розгону стрибнули у високу кукурудзу, що росла поруч смітника, тільки їх і бачили. Шмигнули повз густі бур'яни і опинились на грядці з помідорами. Огляділись туди-сюди - ніде немає нічого, і давай знайомитись з усім, що навкруг, покльовуючи, пробуваючи на смак.

Ось знайшли червоненького помідорчика, що лежав на землі, вигріваючи свої боки.

І що ж воно таке гарне й кругленьке? - подумали курчатка і давай пробувати.

Зозулясте курчатко дзьобнуло раз, другий - і з'явилась у помідорчику дірочка. Попробувало і чорненьке, собі дзьобнувши.

- Щось смачненьке,- переглянулись між собою курчатка, і швидко з помідорчика лишилась тільки шкірочка.

-А що ж далі? Куди прямувати далі, - змахнули крильцями курчатка і в цю ж мить розгубились, бо побачили великого сірого кота. Сірий велетень не мав ніяких насильницьких намірів, а лише з розгону стрибнув поміж курчат, добре налякавши. Бідні курчата так наполохались, що з криком і писком летіли туди, звідки прийшли. Добре, що недалеко забрели.

- Ах, ось де ви, мандрівники, - сказала мама-квочка.

- А я вже захвилювалась. Дивіться, більше не відходьте від мене, бо коти, собаки можуть вас розірвати.

Маленькі пустунці, захекавшись від бігу, не могли подати і звуку, щоб повідомити мамі про пригоду, що з ними трапилась.

Побачивши переляканих пустунів, квочка почала повчати всіх курчат.

- Поки ви маленькі, нікуди далеко не відходьте від мами. Мама вас захистить від небезпеки, заховає від дощу і вітру. З мамою завжди тепло і затишно.

А тим часом зозулясте і чорненьке курчата, налякані сірим котом, сіли тихенько біля мами - квочки, слухали уважно і думали:

- Ай справді, як добре з мамою, нічого не страшно. Більше ніколи не будемо відходити далеко без дозволу. А підростемо і зможемо себе захистити, то ще встигнемо все побачити і почути. Трохи відхекавшись і відпочивши, мандрівники почали розповідати своїм братикам і сестричкам пригоду, що з ними трапилась, застерігаючи:

- Слухайте маму, мама каже правду і вчить тільки доброму. Ми не послухали її і ледь не потрапили у котячі лапи.

Всі курчата позбиралися до купи і уважно слухали, що розповідали чорненьке і зозулясте курчата (ще не розуміючи до кінця, що таке небезпека і як можна залишитися без мами), киваючи чорненькими, біленькими, попелястими голівками.

Запитання до бесіди

1. Чому потрібно слухати маму? Чи є серед вас діти, подібні своєю поведінкою до курчаток, про яких ви слухали казку?

2. Чого навчає діток мама?

3. Чи може вам хтось замінити маму? Чому?

4. За що ви любите маму?

5. Які найкращі слова можна сказати рідній мамі?

3.5. «Бесіда "Я зичу Вам доброго дня"»

Мета: а) розкрити духовний зміст привітання "добрий день";

б) розвивати вміння правильного використання мовних форм ввічливості;

в) виховувати у дітей шанобливе ставлення до оточуючих.

Обладнання: художня література до теми.

Хід бесіди

Вихователь - Діти, ви щойно привітались, сказавши "добрий день". Вітається людина щодня і декілька разів на день. Ви ніколи не задумувались, що воно означає? Давайте спробуємо розкрити зміст та значення цього слова.

- Мир вам! Мир вам і достаток! - у цьому був первісний духовний зміст вітання. А ось жести, якими з давніх-давен обмінюються люди різних країн під час вітання: декотрі вклонялись, інші підносили руки до чола і до серця, торкалися носами, дами присідали в глибокому реверансі. Багато разів ви чули від дорослих: зніми шапку, коли входиш до кімнати, привітайся. Гадаю, ви бачили, як дорослі, вітаючись, простягають руку, знімаючи рукавичку. Звідки такі правила привітання? Раніше в пошуках поживи мандрували бродяги. Покидаючи дім і рушаючи в мандри, лицар одягав шолом. Та на шляху - дім, де живе знайомий. Переступаючи поріг, лицар знімає свій шолом. "Я тебе не боюся - промовляє він цим жестом. - Бачиш, моя голова відкрита. Я тобі довіряю".

Добрий звичай знімати капелюха, входячи в приміщення, залишився й досі, хоч суворі часи й минули. Вітаючись за руку, знімають рукавичку. Це означає: "Не бійся! Ось вам тепла долоня. Зброї в моїх руках немає".

Подаючи руку, і кажучи: "Доброго дня!" або "Здрастуйте!", передбачають: "Я до тебе з добром і сподіваюсь, що ти до мене - з тим же". Правда, руку подавати теж треба вміти... По-перше, вітатися за руку можна

тільки з близькими знайомими, другом або товаришем. По-друге, якщо люди різного віку, то першим подає руку старший.

Наша мова настільки багата, що в ній завжди знайдеться тепле і привітне слово. І для майже незнайомої людини теж. Добре слово - наче духовне зернятко, що зійшовши, дарує нам радість. Ось як українська поетеса Тамара Коломієць сказала про це.

Сію дитині в серденько ласку.

Сійся - родися, ніжне "будь ласка".

Вдячне "спасибі", "вибач" тремтливе -

Слово у серці, як зернятко в ниві. "Доброго ранку!" "Світлої днини"-

Щедро даруй ти людям, дитино.

Мова барвиста, мова багата,

Рідна і тепла, як батьківська хата.

Не привітатися або не відповісти на привітання в усі часи у всіх народів вважалося невихованістю та неповагою. Бути привітним - значить, радіти іншому, доброзичливим - бажати добра.

- А на підсумок нашого заняття, я хочу перевірити чи знаєте ви ввічливі слова?

- Розтопить серце всякого сердечне слово...(дякую).

- Коли тебе впіймають раптом за підказку, ти вчителя розчулиш...(вибачте, будь ласка).

- Зеленіє древній пень, коли почує...(добрий день).

- Коли згасає сонце у росі, й зоря лягає лагідно на плечі, серед знайомих, рідних голосів ми чуємо привітне...(добрий вечір).

"Будь ласка", "Спасибі" і "Будьте здорові" –

Слова необхідні й корисні у мові.

Приємно їх чути в садочку і вдома

Від мами, від тата й просто знайомих.

Тож радьмо: частіше їх, друзі, вживайте,

Даруйте сміливіше радісний настрій!

І кожен свій день, як завжди починайте

Із слів: «Добрий ранок!», «Вітаю» і «Здрастуй».

Разом з вихователем діти повторюють слова подяки, вибачення, привітання, прохання

Подяка

1. Дякую.
2. Щиро дякую.
3. Спасибі.
4. Від душі дякую Вам (тобі).
5. Сердечно дякую.
6. На здоров'я!

Вибачення

1. Пробачте мені, будь ласка.
2. Прошу вибачення!
3. Вибачте!
4. Перепрошую!

Привітання

1. Доброго ранку.
2. До побачення!
3. Доброго вечора вашій хаті!
4. Мир вам, добрі люди!
5. Здорові були!
6. Боже допоможи!

Прохання

1. Будь ласка!
2. Я прошу Вас!
3. Дозвольте!
4. Дуже прошу!

3.6. «Ввічливі слова»»

Мета: поглибити знання дітей про духовний зміст слів ввічливості та форм вітання.

Вихователь: Діти, коли ви приходите до дитячого садка, які слова ви говорите? Так, ви говорите мені і один одному «Доброго ранку», «Здрастуйте». Це - слова вітання. Послухайте вірш в якому вони звучатимуть.

Л.Куліш - Зіньків

Добрий ранок

Стала ранком

Я на ганок і сказала:

- Добрий ранок!

Сонцю, полю
і травичці,
Добрим людям,
Тихій річці,
Добрий ранок
Світе мій,
Мирний, чистий, голубий.

Вихователь: Діти, які ж слова-вітання прозвучали в цьому віршику? У нашого народу існує дуже добрий звичай, коли вітаються і зовсім незнайомі люди. Сказати людині «здраслуй!» означає побажати їй здоров'я. І тому в українців прийнято ще й так вітатися: « доброго здоров'я», «добридень», «добри вечір», а коли прощаються, то кажуть : «до побачення», «бувайте здорові», «на все добре».

Вихователь пропонує гру «Будь ввічливим». Дорослий називає частину доби, коли відбувається зустріч людей або прощання. А діти добирають і називають слова ввічливості: «Ранок - доброго ранку», «День - доброго дня», «Вечір - доброго вечора, добри вечір».

Вихователь: Діти, послухайте вірш і спробуйте визначити в ньому слово ввічливості.

Кіт - Мурлика Чоботар
Вийшов з півнем на базар,
Шкіри доброї купив,
Півню - чоботи пошив.
За увагу й доброту
Півень дякує Коту.

- То ж яке слово ввічливості прозвучало у вірші? Так, слово «дякує». В українській мові є два слова ввічливості з однаковим значенням. Можна сказати «дякую» і можна сказати «спасибі». А тепер прослухайте і спробуйте повторити скоромовку:

Семен сказав своїм синам:

- Сини скосіть сіно.

Сини скосили сіно,

Старий Семен сказав

Своїм синам:

Спасибі!

Вихователь: Діти, які форми ввічливості ви запам'ятали? Коли ми їх використовуємо?

3.7. Комплексне заняття «На сонці тепло, а біля матері добре»

Завдання. 1. Формувати у дітей уявлення про те, що кожна людина живе серед найближчих людей, які піклуються одне про одного.

2. Знайомити із Божою Заповіддю: «Шануй батька твого і матір твою, щоб тобі було добре, і щоб ти довго прожив на землі».

3. Розвивати монологічну мову, вміння використовувати пестливі слова.

4. Виховувати любов до батька, неньки, пошану, бажання проявляти турботу і бути вдячним за все, що батьки роблять для дитини.

Словник: мати, мама, матуся; добра, ніжна, ласкава, хороша, люба, весела, красива, ріднесенька, гарнесенька, дорогенька.

Хід заняття

(Звучить в запису пісня про маму)

Вихователь: - Діти, про кого ви чули пісеньку? Як про маму «розповідає» пісня? (Відповідь дітей). Давайте зараз і ви розповісте про своїх мам. Тільки спочатку скажіть, як звать ваших мам. Твою, Юрасику, і твою, Марійко? Твою, Оленко, і твою, Андрійко? (Відповіді дітей). Дуже гарні імена! А тепер розкажіть, які ваші мами. Якою є твоя мама, Іванко? А твоя, Олесю? І твоя, Микито? (Розповіді дітей). Цікаво, а як кажуть ваші мами на вас ласкаво? Які

ці слова? (Діти називають слова). А якими ласкавими словами звертаєтесь ви до своїх мам? (Діти називають пестливі слова).

- А чи любите ви своїх мам? А що робите, як мама попросить вас про щось? (Відповіді дітей). А що ви робите, коли ваша мама хворіє? А давайте послухаємо розповідь про хлопчика та його маму.

(Вихователь читає (або розповідає) оповідання В.Сухомлинського «Хлопчик і хвора Мама».

У Хлопчика занедужала Мама. Зажурився синок. Думає, чим би потішити Маму? Прийшов він до неї, сів біля постелі й каже:

- Мамо, хочеш, я намалюю тобі сад? Тобі полегшає. Ти думатимеш, що гуляєш у справжньому саду.

- Добре, синку, намалюй мені сад.

Узяв Хлопчик великий аркуш паперу, намалював вишню з червоними ягодами, яблуню з рожевими яблуками. Намалював і вулик, і бджоли, і небо синє -синє. Став малювати сонечко, та ніяк воно в нього не виходить.

- Мамо, навіщо малювати сонечко? - сказав Хлопчик. - Ось я відчиню вікно, дивись, яке воно сьогодні радісне.

Відчинив Хлопчик вікно, і Мама побачила радісне сонечко. Побачила й усміхнулась.

Питання до дітей: Що трапилось з Мамою Хлопчика?

Що зробив Хлопчик, щоб потішити Маму?

Що в нього не виходило?

Як Хлопчик звеселив Маму?

Любив Хлопчик Маму чи ні?

Вихователь: Так, Хлопчик був дуже уважний до своєї Мами. Він її любив та жалів.

Кожна людина живе серед найближчих людей, які піклуються одне про одного. І хоча Хлопчик був ще маленький, але вже вмів піклуватися про

свою Маму. Він виконував Божу Заповідь «Шануй батька твого і матір твою».

Цікаво, а хто ще, крім мами, живе з вами в хаті? Так, тато, бабуся, дідусь. То ж давайте разом розкажемо про них народну пісеньку. Вихователь проводить з дітьми пальчикову гімнастику. Оцей пальчик - мій татусь (діти загинають великий палець). Оцей пальчик - мій дідусь (діти загинають вказівний пальчик). Оцей пальчик - мама (діти загинають середній палець). Оцей пальчик - баба (діти загинають четвертий палець). Оцей пальчик - то є я! (діти загинають мізинчик). От і вся моя сім'я (показати всі п'ять пальців).

Вихователь: Скажіть, мабуть, всі в вашій родині готуються до Свята мам? Татусь, можливо подарує квіти, дідусь - хусточку. Цікаво, а що ж нам подарувати? (Репліки дітей). А давайте намалюємо нашим мамам гарну картину. Ось фарби, ось папір, а ось наші пальці... (Діти малюють «картину» пальцями, зануюючи їх у фарби).

Вихователь: Які ви молодці! Кожен намалював мамі саму кращу картину! Гадаю, вашим мамам сподобається.

Пам'ятайте, мамо з татком дуже люблять вас і піклуються вами. То ж і ви відповідайте їм повагою, любов'ю та турботливістю. Вихователь читає вірш:

Поклонися щодня
Батькові низенько,
Бо в нього серденько
До твого близенько!
Поклонися щодня
Матінці ще нижче,
Бо серденько в неї
До тебе ще ближче!

3.8. Читання оповідання В. Сухомлинського "Для чого кажуть «спасибі»?»

Мета: вчити дітей проявляти вдячність, турботу, добирати правильні форми виявлення ввічливості, формувати навички моральної поведінки.

Читання оповідання.

Дрімучим лісом ішли два мандрівники - Дідусь та Хлопчик. Було жарко, мандрівникам хотілося пити.

Нарешті вони прийшли до струмка. Тихо дзюрчала холодна вода. Мандрівники нахились, напилися.

Дідусь сказав:

- Спасибі, тобі ,струмок.

Хлопчик усміхнувся:

- Чому ти усміхаєшся, Хлопче? - запитав Дідусь.

- Навіщо Ви, Дідусю, сказали струмкові «спасибі»? Адже він не жива істота: не дізнається про Вашу подяку, не почує Ваших слів.

Це так. Якби води напився вовк, він може й не дякувати. Ми ж не вовки, а люди. А знаєш для чого людина говорить «спасибі»? Знаєш, кого це слово вшановує, звеличує, підносить? Хлопчик замислився. Він ще ніколи не думав над цією мудрою істиною. Тепер же був час подумати: шлях через ліс ще довгий.

Запитання до тексту:

1. За що Дідусь подякував струмкові?
2. А ти не забуваєш казати слова подяки? Назви їх.
3. Коли треба говорити ввічливі слова? Навіщо?
4. Які ввічливі слова ти знаєш? Назви їх.

3.9. Комплексне заняття «Казка про Маленького принца»

Мета: систематизувати та поглиблювати знання дітей про правила ввічливої поведінки; продовжувати розкривати значення гарної поведінки і дотримання моральних норм; розвивати творчі здібності, уяву, позитивні емоції та духовні почуття.

Попередня робота. Читання уривків з казки Антуана де Сент - Екзюпері «Маленький принц», попередня словникова робота.

Вихователь: Діти, послухайте одну історію. Дуже давно на одній маленькій планеті жив-був Маленький принц. У нього було золоте правило: кожного ранку він вмивався, приводив себе в порядок і зразу ж прибирав свою планету.

Маленький принц був дуже чемним хлопчиком. Він завжди вітався при зустрічі, і казав «до побачення», коли прощався. Так він казав «здрасуйте» - лису, «Добрий день» - Ліхтарщику, «Добрий вечір» - змію, «Вибачте» - він казав квітці, «Я не навмисно» - Королю.

Маленький принц любив свою планету. І навіть тоді, коли він поїхав у подорож, то завжди пам'ятав про цю планету і про тих, кого він там залишив: про троянду, про велетенські баобабі, про маленьке ягнятко.

- Діти, скажіть, а ви хотіли б мати свою планету?
(- Так, хотіли.) Назвіть, якою вона повинна бути? (- Велика, голуба, мала, загадкова, зелена, кругла, сонячна, красива, квітуча, населена, чудова, казкова.)

- А давайте складемо правила поведінки на такій планеті. (Діти називають, а вихователь символами «записує» на дошці.)

- Якби до вас, на вашу планету, завітали б гості, як би ви їх зустріли? Придумайте слова привітання. (Діти виконують завдання.)

- Гість у домі - це велика честь та винагорода для хазяїв. Гостям виявляють свою турботу, пошану та ласку, кажуть їм добрі, ввічливі слова. Які ввічливі слова ви можете сказати їм, коли:

1) запрошуєте на прогулянку;

- 2)пригощаєте чаєм;
- 3)кажете компліменти;
- 4)прощаєтесь з ними;
- 5)бажаєте їм чогось доброго. (Відповіді дітей).

- Молодці! Пам'ятайте приказки: «Слова щирого вітання дорожчі за частування» і «Ввічливих та лагідних скрізь шанують».

- А зараз я пропоную вам зайти до нашої «Творчої майстерні». Прикрасьте свою планету так, як ви бажаєте. (Дітям пропонують кольорову крейду, олівці, фломастери, фарби, клей, ножиці, кольоровий папір, площинні силуети планет різного кольору. Діти прикрашають свої планети.)

- А тепер презентуйте свою планету. (Діти виставляють прикрашені силуети своїх планет на дошці. Педагог оформлює зразки в одне велике коло, звертає увагу на те, яка гарна вийшла робота.)

- Подивіться, я не випадково розташувала ваші роботи в такому порядку. Бо і ми з вами і всі люди живемо на одній великій планеті. Поки ще ви дошкільнята, ваша планета - це ваша сім'я, ваші близькі та рідні, ваш дім. І чим більше у вашому домі буде добра, миру, злагоди, краси, тим більш кращим й добрішим буде наш спільний дім - наша планета Земля. Тому давайте будемо прикрашати наш великий дім гарними справами та вчинками, світлими думками та добрими словами.

Заняття закінчується піснею «Дорога добра» з мультфільму «Пригоди маленького Мука» (музика М. Мінкова, слова Ю. Ентіна).

3.10. «Чи ввічливий ти?»

Варіанти ігор та ігрових вправ.

Дидактична гра: «Чи ввічливий ти?»

Мета: вчити дітей аналізувати культуру поведінки.

Вправа - тест. Ти ввічливий, якщо:

- не забуваєш сказати «будь ласка»;

- слідкуєш за тим, як говориш, їси;
- не забуваєш говорити чарівні слова;
- не штовхаєш друзів;
- вимагаєш іграшку, а не просиш;
- голосно розмовляєш у кімнаті;
- думаєш, як допомогти іншим.

Відповіді дітей слід обговорити.

Дидактичні вправи: «Як називають нашу мову?»

Добери слова, що характеризують українську мову.

- Назви одним словом:
- той, хто жаліє, співчуває (співчутливий);
- той, хто використовує ввічливі слова (ввічливий);
- бути замазурою - це ...
- чистим, охайним – це...
- бути ввічливим - це...
- допомагати слабшим - це...
- ображати маленьких – це...
- бути добрим - це...

3.11. Свято-розвага "Закосичення "

Мета: розширити знання дітей про звичаї та обряди українського народу, виховувати любов до рідного слова, рідної пісні, розвивати духовність у дитячих душах, залучати до цього батьків дітей.

Вихователь: Любі діти, шановні гості! Сьогодні у нас велике свято, яке зветься "Свято першого закосичення". І перш, ніж розпочати, я хочу розповісти вам народну легенду.

Була в родині дівчинка. Раділа сонечку, матері, друзям, росла здоровою, набиралася розуму і життєвого досвіду, вчилася жити серед людей. І як одна з ознак цього безтурботного періоду життя - вільне,

розпущене волосся, прикрашене віночком або стрічкою. Та дівчинка підросла і настав час стати помічницею. Їй довіряли якусь роботу, залучали до родинних справ. Розплетене волосся заважало працювати, тому дівчинці заплітали коси, це означало, що вона вже стала дорослішою. І, зрозуміло, що всі дівчатка чекали цього часу. Закосичення - гарний, ніжний, урочистий обряд, дуже важливий для духовного розвитку кожної дівчинки шести-семи років. Подорослішали і наші дівчатка. І сьогодні, саме зараз, у нашому дитячому садочку відбудеться свято першого закосичення. А моїми помічницями на святі будуть матері наших дівчаток.

Ірина Володимирівна (мати Оленки)

Доброго дня, Тетяно, давно ми з тобою не бачилися.

Тетяна Миколаївна (мати Настусі) Доброго здоров'я, Ірино. Все працюєш?

І.В. Так. Роботи завжди багато. За роботою і життя непомітно минає.

Т.М. А пам'ятаєш, як ми були молоденькими, чепурилися, з хлопцями жартували.

І.В. А Пригадуєш наші улюблені пісні? *{Заводить пісню "Ой, чий то кінь стоїть"}*.

Т. М. Так, гарні були часи. Роки пролетіли, вже й діти підросли.

І. В. А де ж вони? Ходімо до них. *(підходять до дітей)*.

Т.М. Доброго здоров'я вам, дітки. Які ви вже дорослі стали. А дівчатка наші розквітли, мов троянди.

І.В. Та й хлопці уже зовсім парубки.

Т.М. Повиростали дівчатка, час їх закосичувати, щоб помічницями для рідних були, щоб до справжнього діла ставали.

Вихователь. Але спочатку треба перевірити, чи вміють щось наші дівчатка робити, чи справді вони подорослішали.

Т.М. Хай покажуть, чи вміють вони співати і танцювати? (*Дівчатка виконують танок і пісню на вірші Т.Г. Шевченка "Зацвіла у долині червона калина*).

І.В. Співати і танцювати ви вмієте. А які ви господарочки ми зараз перевіримо.

Вихователь. Так. Я хочу запропонувати нашим дівчаткам кілька конкурсів-змагань. *"Хто швидше зробить салат", "Хто швидше пришиє гудзика", "Святковий стіл "* (Діти виконують завдання).

Вихователь. А зараз наші дівчата почитають віші *"Мала розумниця", "Маленьке дівчатко"*. Молодці, дівчата! Ви сьогодні всім довели, що стали вже дорослими. За вас раділи не тільки ваші матусі, а й наші хлопці. І зараз вони запрошують вас на гарний танок. (*Під мелодію народної пісні "Ти до мене не ходи "* виконується танок).

Вихователь. А зараз настав урочистий час. Запрошуємо всіх дівчат та їх матусь звершити старовинний обряд закосичення, бо хто ж, як не мати заплете дитині першу кіску.

Діти із мамами стають у коло,

Вихователь. Чи дівки до нас прийшли?

Дівчата. Прийшли.

Вихователь. Новий гребінчик принесли?

Дівчата. Принесли.

Вихователь. А мати про доньку дбала?

Мати. Дбала.

Вихователь. Рушничка до свята вишивала?

Мати. Вишивала.

Вихователь. Тоді просить у матері благословення.

Дівчинка. Благословіть мамо, косу заплітати, у стрічку убирати.

Щоб росли довгі, густі та красиві. Та раніше своїх годочків, щоб не були сиві.

Матері. Благословляємо! *Матусі заплітають дівчатам коси, промовляючи:* Плетися коса, розумнішай голова, родися краса, добрішай душа! *Звучить тиха і ніжна мелодія.*

Вихователь. А тепер, матінки, візьміться за руки і тричі обійдіть дівоче коло, щоб захистити своїх донечок від усякого лиха. Нічого немає сильнішого за материнське благословення. Привітайте своїх дітей з важливою подією у їхньому житті. *(Матусі вітають своїх донечок, дарують їм гребінці).*

Вихователь. За звичаєм дівчаток вітають і хлопці. Вони вручають їм свої подарунки: стрічки та намисто. *(Хлопці вітають дівчат).*

Вихователь А. ми будемо продовжувати наше свято: співати, грати, танцювати. *(Далі програму можна будувати як привітання дівчаткам).* В кінці свята до зали заносять пиріг, на якому з тіста сплетена велика коса. Розрізають пиріг і пригощають ним мам, хлопців, усіх дітей, потім пригощаються і дівчата.

3.12. Аплікація з тканини на тему «Підводне царство»

Педагог, показуючи дітям раковину, говорить:

- Діти, подивіться, яка прекрасна мушля! Запам'ятайте рядки:

Я мушлю цю в коробці бережу.

Вона лежала раніше в піску на березі ...

Або на морському дні ... Мені здається, що мушля про щось сумує, щось згадує.

Подивіться, у вас на столах лежать такі ж мушлі, тільки менші. У кожної мушлі своя історія. Якщо ви прикладете її до вуха, вона розповість вам, де вона жила, хто її друзі, що її оточувало в підводному царстві ... Щоб мушлі не було сумно і самотньо, кожен з вас зробить для своєї мушлі красиве підводне царство.

Коли я слухала раковину, то уявляла собі морських мешканців, які її оточували: медуз, восьминогів, морські рослини, рибок, підводні камені.

Подумайте, що б вам хотілося вирізати з тканини і наклеїти, щоб вийшло підводне царство. Розташування всіх вирізаних предметів придумайте самі та складіть композицію.

Всі готові дитячі роботи педагог складає в одне велике полотно.

3.13. Розповіді, що містять ситуації морального вибору

Приклади оповідань, складених С.Г.Рочевим, що містять в собі ситуації морального вибору (наводяться в скороченні).

Котеня

Настя дуже хоче гуляти одна без мами, але мама її не відпускає. Одного разу мама дозволила їй піти гуляти, але сказала:

- Поряд з будинком знаходиться річка. Ти не повинна ні в якому разі входити у воду! Дай мені слово, що ти ні за що не ввійдеш у воду.

Настя пішла до річки і побачила, що хлопчики кинули у воду маленьке котеня і втекли. Настя зняла туфельки, увійшла у воду і врятувала котеня ...

По дорозі в театр

Хлопчик Альоша вчився в школі. Одного разу хлопці зібралися всім класом піти в театр і домовилися зустрітися біля школи. По дорозі в школу Альоша побачив, як хлопці запускають модель літака, але у них щось не виходило. Альоша став допомагати, потім дивився, як літає літак, радів успіху хлопців. Але в театр він запізнився ...

Розповідь, придумана дитиною

Катя збиралася піти в школу. Мама їй сказала, щоб вона не спізнювалася. Коли вона йшла до школи, то на дорозі побачила пташеня, що випало з гнізда. Їй стало шкода пташеня, вона взяла його в руки і постаралася покласти його в гніздо. Це було дуже важко, адже дерево високе. Але Катя

змогла покласти пташеня в гніздо, хоча це зайняло багато часу і вона запізнилася до школи ...

3.2. ВИКОРИСТАННЯ НАРОДНОГО ФОЛЬКЛОРУ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У дошкільні роки провідну роль у процесі духовного формування особистості відіграють різноманітні фольклорні твори, створені попередніми поколіннями.

Фольклор — невичерпне джерело духовних цінностей українського народу, шлях формування духовного світу підростаючого покоління, відродження національного дитячого садка. Не можна перелічити все розмаїття народної творчості, яке нагромаджувалось століттями.

Український фольклор — це художнє відображення дійсності, яке нерозривно пов'язане з життям і побутом українського народу. Фольклорні твори для малят досить різноманітні. Вони приваблюють дітей своїм змістом, формою виконання, емоційністю. У доступній формі фольклорні твори передають дошкільникам життєві ідеали, оцінки вчинків людей, поняття про красу, добро і зло.

У перші роки життя особливе місце у вихованні паростків духовності мають фольклорні ігри та народне художнє слово. Народне художнє слово як один із засобів духовного виховання здавна використовувалося педагогікою. Зрозумілість і доступність створених народом образів насамперед зумовлюється тим, що вони пов'язані з усім укладом життя людей та з рідною природою. Жанри дитячого фольклору мають різні джерела і виникли в різні історичні періоди. Деякі з них беруть початок від давніх обрядових вірувань. Чимало пісень і потішок — безпосередніх, емоційних — передають прагнення дітей до гри словами і звуками, потяг до таємничого, загадкового.

Особливу роль відіграє усна народна творчість у перші дні перебування малюка в дитячому садку. Ще не звикнувши до нових умов, дитина сумує за рідною домівкою, матір'ю, татом, не може спілкуватися з іншими дітьми, дорослими. Вдало дібрані потішки допомагають вихователю встановити контакти з нею, викликати позитивні емоції, симпатію:

Гу-ту-ту! Гу-ту-ту!

Вари кашку круту,

Підсилай молочка,

Погодуй козачка.

Головна заувага — у роботі з дітьми треба використовувати такі фольклорні ігри, пісні, які б органічно входили в їхній побут, були їм цікаві і зрозумілі. Так, малята першого року життя залюбки слухають ігрові пісеньки. Вони люблять розглядати свої рученята й ніжки, бавитися ними. Народні пестунки ніби заохочують до цих дій, пов'язують їх зі словом, наспівом. Наприклад, вихователь, стоячи перед дитиною, плеще в долоні, примовляючи: «Ладоньки, ладусі, а де були?» — «У бабусі». — «А що їли?» - «Кашку». — «А що пили?» — «Бражку». — «А що на закуску?» — «Хліб та капустку». — «Гай, гай на бабину хату калачі їсти!» Дитина прислухається до його мови, спостерігає рухи. Вихователь бере її ручки, плеще ними, продовжуючи примовляти потішку. Після багаторазових повторень малюк і сам починає виконувати потрібні дії.

Такі пісеньки-пестунки, як «Кую, кую чобіток», «Ладоньки-ладусі», «Сорока-ворона» та інші створюють у дитини потребу говорити. Малята спочатку лепечуть, а згодом вимовляють окремі склади.

Розігрування потішок

Розігрування потішок проводять в групах раннього віку (переважно індивідуально чи з 2—3 дітьми) та в молодшій групі з підгрупами дітей. Розігрування потішок супроводжується наочністю та активною діяльністю дітей. Одну й ту ж потішку розігрують декілька разів (3 - 4 рази). В перший

раз виховательки сама читає і показує іграшки чи дії на ляльці. Потім поступово залучає дітей до виконання окремих дій, повторення окремих слів. Коли потішка розігрується востаннє, дитина повністю виконує всі дії, повторює слова, вирази або навіть весь текст.

Кую, кую чобіток

На столі сидить лялька, взута в чобітки, лежить молоточок. За столом 3—4 дітей і вихователька. Вихователька знімає чобіток з ляльки, дії супроводжує словами рідної мови: «Ой, які гарні у ляльки чобітки». Далі читає потішку, тримаючи в одній руці чобіток.

Кую, кую чобіток.

Подай, бабо, молоток.

(Бере сама молоток і імітує підбивання чобітка).

На подаси молоток

Не підкую чобіток.

При повторному читанні замість слова «бабо» вихователька називає ім'я дитини: «Подай, Олю, молоток». При повторному розігруванні потішки (через день-два) діти можуть виконувати всі дії на слова і прохання дорослого: зняти з ляльки чобіток, взяти молоток і підбивати чобіток. Вихователька стимулює дітей до промовляння слів потішки.

Летів горобчик

Діти разом з вихователькою сидять за столом. На столі українська піч (зроблена з картону), іграшковий стіл, на якому лежать калачі. В руках у виховательки пташка - іграшка. Діти розглядають іграшки, називають їх рідною мовою. Потім вихователька пропонує їм послухати українську народну пісеньку:

Летів горобчик

(Імітує рухи, горобчик облітає всіх дітей):

Жив-жив –жив!

— *А де ж мені сісти?*

(Шукає, розглядає)

- *На печі.* (Сідає , сидить)

А що ж мені їсти?

(Підлітає до столу).

— *Калачі.*

— *Там.* (Імітує рухи):

(Горобчик дзьобає калач).

Вихователь читає другий раз. При третьому разі читання запитує у дітей: «Як кричав горобчик?» Пропонує повторити разом: «Жив, жив, жив!» Де ж сісти горобчику? Діти відповідають: «На печі». - Що ж їсти горобчику? — Калачі».

- Як їв горобчик?

- Гам.

При повторному розігруванні дії з горобчиком виконують діти.

Прилетіла зозуленька

Діти і вихователька сидять за столом (3—4 дітей). На столі дерево, в руках у виховательки зозуля (можна вирізати з картону). Вихователька показує дітям зозулю, говорить: «Подивіться, діти, до нас прилетіла зозуля, ку-ку! Як співає зозуля?» Потім пропонує послухати українську народну пісеньку. Читає:

Прилетіла зозуленька

З темного лісочку (імітує рухи зозулі).

Сіла, сіла - закувала

(зозуля сідає на дерево):

- *Ку-ку! Ку-ку! Ку-ку!*

При повторному читанні діти імітують слова зозулі. При повторному розігруванні — виконують дії зозулі, повторюють слова.

Ой ходила квочка

На столі у дітей двір, кілочок, квочка і четверо курчаток.

Діти розглядають квочку, курчаток. Вихователька читає потішку та імітує рухи квочки.

Ой ходила квочка

Навколо кілочка,

Кво-кво-кво,

навколо кілочка.

Ой висиділа квочка

Четверо курчаток,

четверо курчаток.

Ой ходила квочка

Навколо кілочка,

Водила діток - одноліток.

При повторному читанні діти звуконаслідують, повторюють окремі слова, рядки.

Поїдемо, синочку, з тобою у село!

На столі сидить лялька - хлопчик. З другого кінця столу - лоша, корова, теля, вівця, поросся, коза, собака, кицька, курка, півень. Діти розглядають їх, називають рідною мовою. Потім вихователька читає потішку, показує потрібну іграшку - тварину:

Поїдем, синочку, з тобою у село.

Багато побачим, почуєм там.

Лоша: «Іго-го-го!»

Корівка: «Му-му -му!»

Телятко: « Мі -мі -мі!»

Вівця: «Бе-е-е»

Поросятко: «Хрю-хрю-хрю!»

Кізонька: «Ме-е-е-е!»

Собачка: « Гав-гав-гав!»

А киця: «Няв!»

Курочка по сінцях:

«Ко-ко-ко!»

А півничок на подвір'ї:

« Кукуріку!»

Дитині потрібні не тільки ніжні, ласкаві звуки, їй потрібна активність, яка б розвивала рухи, мислення. Одним із видів подібного спілкування є **забавлянки**, де слова поєднуються зі своєрідними вправами («Печу, печу хлібчик», «Куєм, куєм ніжку», «Ой гоп, чук, чук» тощо). Скажімо, маля почало ходити, і дорослий промовляє:

Дибки, дибки!

Ходить котик по лавочці,

Водить кицю за лапочки.

Диб, диб, диб...

Готуючи малят до сну, вихователі ясельних груп звертаються до **колисенок**. У багатьох із колисенок діючою особою виступає кіт. Присутність цього персонажа в сюжетах колискових пісень пояснюється не тільки близькістю тварини до людей, а ще й тим, що в народних уявленнях та віруваннях кіт завжди був другом людини, здатним захищати її від злих сил. Перед наспівуванням доречно показати дитині іграшку і супроводжувати спів відповідними діями:

Ой коте, коточку,

Посидь у садочку,

Не займай лозину,

Не збуди дитину.

На другому році життя триває розвиток артикуляційного апарату, малюк краще розуміє і наслідує мову дорослих. Спочатку вимовляє деякі слова, а під кінець року і речення. Мова стає засобом спілкування з тими, хто

його оточує. Згадувані вище потішки використовуються і тепер, але діти вже засвоюють як окремі слова, так і словосполучення, вирази. Дуже подобаються їм народні пісеньки із звуконаслідуванням («Летів горобчик», «Зайчику, зайчику», «Гоп-гоп, козуню»):

*Гоп-гоп, козуню,
Гоп-гоп, сіренька,
Гоп-гоп, біленька!
У нашої кізоньки
Чотири ніженьки.*

Забавлянку «Пташко маленька» можна перетворити у гру. Малята сидять півколом на стільчиках, вихователь говорить:

*- Пташко маленька,
Де твоя ненька?
- Десь літає.
- О! Вертається!
На маківці сиділа,
Дрібний мачок дзьобала.
Дзьоб, дзьоб, дзьобанець,
Ходім, пташко, у танець!*

На словах «Дзьоб, дзьоб» дорослий показує, як пташка дзьобає (б'є пальцем по підлозі, діти повторюють ці рухи). На слова «Ходи, пташко...» всі діти підводяться й стрибають. Потім знову сідають на стільчики, гра повторюється кілька разів.

До найпоширеніших жанрів дитячого календарного фольклору належать **пісні-заклички**, які стосуються різних явищ природи — сонця, вітру, дощу. Їм властиві пряме звертання, закличні інтонації («Іди, іди, дощику», «Вийди, вийди, сонечко» та ін.). Близькі до закличок і різноманітні примовки - коротенькі звертання до птахів, тварин, рослин («Зозуля рябенька», «Ластівко, ластівко», «Павле - равле»).

Для розвитку вміння орієнтуватись у навколишній дійсності, закріплення розуміння слів-дій знадобиться потішка «Наша Олечка іде»:

*Утікай з дороги, котик,
— Бачиш, Оля йде навпроти:
Туп, туп, туп,
Наша Олечка іде.
Добре йде і не впаде
— От яка в нас Олечка!*

За допомогою примовок активізується словник і під час режимних процесів - годування, одягання, роздягання, вмивання («Водичко, водичко», «Чок, чок, чобіток»).

З подальшим розвитком мовлення на третьому році життя починається мовне спілкування між дітьми, малята супроводжують словами свої дії. Легкість ритму, цікавий зміст народних віршиків і пісеньок привертають їхню увагу, сприяють легкому запам'ятовуванню. Складніші потішки, лічилки, а особливо **скоромовки**, пропонують дітям тоді, коли вони вже правильно вимовляють певні звуки:

*Сидить Василь на припічку,
Держить kota за ниточку.
Котик зубки розтулив
Та Василька й укусив.
-А дзусь, а дзусь, кошеня,
Не займай ти Василя!*

Вдаючись до народної творчості, вихователь повинен чітко усвідомлювати її специфіку, прийоми керівництва певним видом діяльності дітей. Всю систему роботи з використанням фольклорного матеріалу педагог має будувати так, щоб зацікавити цим малят, викликати бажання слухати і вивчати ці твори, духовно збагачуючись.

Традиційно народна педагогіка дотримувалась правила: щоб виховати фізично здорову, життєрадісну, духовно зрілу людину, в дитині необхідно постійно підтримувати позитивні емоції. Такої мети можна досягти, використовуючи **приспівки**. Приспівка — це найпростіша гра, яка нагадує фізичну зарядку та має словесний супровід:

а) Печу, печу хлібчик

Дітям на обідчик,

Меншому менший,

Старшому більший,

Шусть у піч. Шусть у піч.

б) Куєм, куєм ніжку,

Поїдем в доріжку.

Треба коня підкувати,

Будем в баби ночувати.

в) Дитинко, не плач,

Спечу калач,

Медом помажу,

Усім покажу,

А тобі дам.

г) Ой чук, чук,

Наловив дід щук .

Та повіз на торжок,

Та продав за шажок.

Медяника купив,

Дітей поманив.

Мету підтримання доброго настрою малят мають **утішки**.

Утішками називають забаву дорослого з маленькими дітьми, в яких використовуються різні частини тіла дитини та дорослого. Це особливо цікаво для маленьких дітей. Іноді смішні віршовані твори, які мають кількісно обмежене коло дійових осіб, добре знайомих дітям з їх невеликого життєвого досвіду. Вони створені для того, щоб викликати у дитини утіху, заспокоїти її, коли вона плаче. Наприклад:

Ладі, ладусі.

А де були? У бабусі.

А що їли? Кашку.

А що пили? Бражку.

А що на закуску?

Хліб та капустку.

Гай, гай на бабину хату калачі їсти.

Дитина підростає, вона починає розуміти зміст мови.

Враховуючи це, народ створив багато мовних ігор, які спрямовані на формування позитивних якостей дитини та формування її духовності. Деякі з них дуже схожі з дитячими пісеньками. Наприклад, **приповідки**. Приказуючи приповідку, вихователь ніби відтворює смішні діалоги або оповідання:

а) Грицю, Грицю, до роботи!

В Гриця порвані чоботи.

Грицю. Грицю, до телят

В Гриця ніженьки болять..

Грицю, Грицю, молотити,

Гриць нездужає робити...

Грицю, Грицю, іди їсти,

Ой, чекайте... Де б тут сісти?

б) Іде коза рогата,

Веде діток кошлата.

А хто Кузю торкне,

Того Кузя штовхне. Діти не зважали,

Кузю дратували.

Лиш маленька Настя

Стала боронити:

- Ой негарно, діти, Кузю так дразнити. Бо хто Кузю торкне,

Того Кузя штурхне. Ме-ке-ке-ке.

в) — *Зайчику, зайчику, Де ти бував?*

— *У млині, у млині.*

— *Що ти чував?*

— *Там були кравчики,*

Перебили пальчики.

Ледве я втік

Через бабин тік.

Та через колоду,

Та хвостом у воду

— *Шубовсть.*

г) *Сорока-ворона на припичку сиділа,*

Діткам кашку варила:

— *Цьому дам і цьому дам,*

А цьому не дам,

Бо цей

Дров не носив,

Діжі не місив,

Хати не топив,

Дітей гулять не водив.

Відомо, що у дітей є потреба у багаторазовому сприйманні казок. Народ придумав засіб підтримання цього бажання у малечі. Таку функцію виконують **докучливі казки**. Ініціатором такої казки є дорослий. Ці ігри-казки являють собою короткі казкові історії, в основу яких покладено повторення одного і того ж тексту, що теж є своєрідним прийомом розігрування дитини-слухача. Такі твори відваджують дітей, коли вони настирливо вимагають оповідати казку. Ось одна з докучливих казок:

*Був собі журавель
Та журавочка.
Накосили вони сінця
Повні ясельця...
Наша пісня гарна й нова,
Починаємо її знову;
Жив собі журавель...*

Значне поширення в дитячому середовищі мають **заклички** та **примовки**. Закличками називають короткі поетичні вірші-звертання дітей до явищ природи: сонця, дощу, вітру, веселки, хмари... Якщо пішов дощ, заховалось за хмару сонце, діти звертаються до нього:

*Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику,
Тобі каша, мені борщ,
Щоб густіший падав дощ...
Дощику, дощику, перестань,
Та поїдемо на баштан,
Та зірвемо диньку,
Тобі половинку.
Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,*

*На наше подвір'ячко,
На весняні квіточки,
На маленькі діточки.
Там вони граються,
Тебе дожидаються.*

Примовки від закличок відрізняються тим, що за їх допомогою діти звертаються до різноманітних тварин. Це свого роду засіб спілкування дітей з живими істотами, формування доброзичливості та доброти. Так, восени вчимо дітей звертатися до журавлів так:

*Журавлики-журавлі
Закрутились на ріллі.
Ваша мати під лісом
Прив'язана красним поясом.
Путь вам доріжка...
Ви летіть від нас,
Не забувайте нас...
Ми вас будемо дождити,
У віконечко виглядати.
Не баріться ні на час,
А мерщій летіть до нас...*

Народ уважно і дбайливо ставиться до дитячої мови і як засіб її розвитку використовує **скоромовки**:

*Хитру сороку
Спіймати морока,
А на сорок сорок -
Сорок морок....
Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню:
— Ти не вмієш так, як я.*

*Так, як ти, не вмію я.
- Ти, малий, скажи малому,
Хай малий малому скаже,
Хай малий теля прив'яже.*

Скоромовки розвивають у малюків емоції та моральні почуття, мову, артикуляцію, удосконалюють звуковимову.

Велику групу фольклорний ігор складають **календарно-обрядові ігри**. Дорослі до них завжди залучали дітей, в таких іграх малята імітують оранку, засів, визрівання, збір урожаю. Такі ігри емоційно забарвлюють знання дітей про працю дорослих, мають значний виховний вплив на духовний світ малюків.

Дитяче спілкування обумовило появу **мирилок** - коротеньких віршиків які допомагають помиритися після сварки, жити у мирі та злагоді:

*Мир миром,
Пироги з сиром,
Вареники в маслі,
Ми дружечки красні.
Поцілуймося!*

У побуті дітей існують ще й **мовчанки** - такі ігри, які вимагають вміння дітей під час гри зберігати мовчання навіть тоді, коли хтось збуджує до розмови або сміху:

*Іди додому
На зелену солому.
На тій соломі
Сидить жаба.
- Хто писне,
Той жабу хлисне...*

Досконале вивчення українських фольклорних ігор та їх упровадження в життя дитячих установ допомагає відродженню самобутньої національної культури, духовності українського народу.

РОЗДІЛ 4. СПІЛЬНІ ФОРМИ РОБОТИ ДИТЯЧОГО САДКА І БАТЬКІВ ЩОДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ

Робота з сім'єю – важливий і складний напрям діяльності вихователя та інших працівників дошкільного закладу. Вона спрямована на вирішення наступних завдань:

- встановлення єдності у вихованні дітей;
- педагогічна освіта батьків;
- вивчення і поширення передового досвіду сімейного виховання;
- ознайомлення батьків з життям і роботою дошкільного закладу.

Єдність у вихованні дітей забезпечує вироблення правильної поведінки дітей, прискорює процес засвоєння навичок, знань і умінь, сприяє зростанню авторитету дорослих – батьків і вихователів в очах дитини. Основою такої єдності є педагогічні знання батьків, їх обізнаність про роботу дошкільних установ.

Сім'я є інститутом первинної соціалізації. Дитячий садок входить в систему опосередкованого, або формального, оточення дитини і є інститутом вторинної соціалізації. Всі етапи процесу соціалізації тісно пов'язані між собою.

У цей час необхідність суспільного дошкільного виховання не викликає ні в кого сумнівів. Відносини дошкільного закладу з сім'єю мають бути засновані на співпраці та взаємодії за умови відкритості дитячого садка всередині (залучення батьків в освітній процес дитячого садка) і назовні (співпраця ДНЗ з розташованими на його території соціальними інститутами: загальноосвітніми, музичними, спортивними школами, бібліотеками).

Залучати батьків до заходів, які сприятимуть спільній діяльності батьків і дітей. Необхідно широко застосовувати як групові, так і індивідуальні форми роботи з батьками:

- бесіди;

- консультації: «Виховання самостійності та відповідальності», «Як організувати працю дітей вдома»;

- спільні конкурси: «Дари осені», «Мій гербарій» вироби з природного матеріалу, вироби з овочів, сезонні виставки спільних робіт «Новорічні іграшки»;

- спільні роботи дітей та батьків на теми: «Моя сім'я», «Спортивна сім'я», «Як я провів літо». Оформляється фотоальбом, до якого діти потім постійно звертаються, показують один одному фотографії своєї сім'ї. Діти діляться своїми враженнями, вчаться слухати один одного, виявляють інтерес до співрозмовника. Це може отримати підкріплення у вигляді сімейної проектної діяльності на тему «Я і вся моя сім'я». Такий дитячо-батьківський проект відноситься до довгострокових і включає в себе: «Мій родовід», «Дерево моєї родини», «Герб родини», «Девіз сім'ї», звичаї та традиції родини. Основною метою є виховання любові до своїх рідних, сім'ї.

- дозвілля, свята: «День матері», «Тато, мама, я - дружна сім'я», «Веселі старти»;

- доручення батькам;

Для колективу батьків організовуються спільні консультації, групові та загальні батьківські збори, конференції, виставки, лекції, гуртки; оформлюються інформаційні та тематичні стенди, фотомонтажі; проводяться вечори запитань і відповідей, зустрічі за круглим столом.

У старших групах, можлива, організація різноманітної спільної діяльності педагогів, дітей і батьків. У фольклорних святах і розвагах, де із задоволенням беруть участь і батьки. Завдяки таким святам та розвагам, і діти, і батьки долучаються до витоків народної творчості, до історії свого народу, його традицій. Можна створювати міні музеї, наприклад, «Українська хата», «Музей ляльок», де діти можуть познайомитися з національними костюмами, старовинними меблями, посудом, знаряддями праці, тим самим долучитися до витоків народної культури.

Найбільш активним батькам за підсумками року на батьківських зборах вручати грамоти, листи подяки від адміністрації дошкільного закладу.

Також пропагувати знання з соціально-морального виховання через систему наочної агітації:

1. Інформаційно-ознайомча: через інформаційні стенди ознайомлення батьків з дошкільним закладом, особливостями його роботи, з педагогами, що займаються вихованням дітей.

2. Інформаційно-просвітницька: спрямована на збагачення знань батьків про особливості розвитку та виховання дітей дошкільного віку.

У групах оформлювати "Куточки для батьків", розміщувати консультативні матеріали.

У неформальній обстановці батьки знайомляться з особливостями і закономірностями розвитку соціально-емоційної сфери дітей із затримкою психічного розвитку; навчаються адекватним способам взаємодії з дітьми в певних ситуаціях; отримують допомогу у створенні умов, що стимулюють розвиток позитивних сторін особистості дитини.

Отже, формування соціальної поведінки дитини дошкільного віку із ЗПР неможливе без участі батьків.

«Алгоритм взаємодії з сім'єю»

1. Пошук контактів під час першої зустрічі. Вихователь має виявити високий педагогічний такт, щире повагу до батьків, делікатність, стриманість, важливо не відштовхнути непередбаченими питаннями.

2. Обговорюється необхідність розвивати і виховувати у дитині, а також підкреслювати її індивідуальність, неповторність. На цьому етапі вже можна обережно заговорити про небажані прояви у поведінці дитини.

3. Встановлення загальних вимог до виховання дитини. Педагог спонукає батьків висловити свої погляди на виховання дитини, вислуховує думку батьків про методи, які вони використовують, навіть якщо вона

помилкова. Не заперечувати, а пропонувати свої шляхи впливу, закликати об'єднати зусилля для вироблення єдиних вимог.

4. Зміцнення співпраці в досягненні спільної мети. Погодившись на спільне співробітництво, сторони уточнюють виховні можливості один одного, ставлять єдині цілі та завдання. Можливі суперечки, розбіжності. Важливо, щоб вони не завадили подальшій співпраці.

5. Реалізація індивідуального підходу. Педагог не демонструє свою всесильність, а довірливо повідомляє про свої сумніви, труднощі, запитує поради у батьків і прислухається до них. На цьому етапі виробляється цілий ряд узгоджених заходів, спрямованих, зокрема на перевиховання дитини.

6. Удосконалення педагогічної співпраці. Готові рецепти не пропонуються, ретельно аналізується процес спільної діяльності. Це етап розвитку педагогічної співпраці, де здійснюється реалізація єдиних педагогічних впливів. Ініціатором контакту є педагог.

Таким чином, сприятливе соціально-педагогічне середовище в системі роботи з дітьми, а також неформальна взаємодія з батьками дозволяють підвищити культуру поведінки дітей, соціальну зрілість, знизити їх агресивність, навчити способам ефективної міжособистісної взаємодії в групі та в родині.

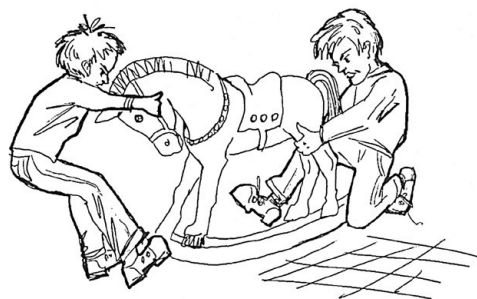
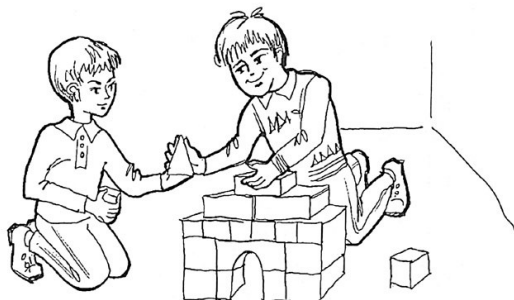
ДОДАТКИ

Додаток 1. Таблиця состеререження за дітьми групи складеної на основі модифікації методики Т.А. Репіної "Вивчення особливостей соціально-морального розвитку дітей групи, характеру взаємин дітей в колективі однолітків"

Виділіть серед дітей групи:	Прізвища, імена дітей
1. Самих товариських з дорослими . Нетовариських замкнутих дітей.	
2. Самих товариських з дітьми ; нерішучих, замкнутих.	
3. Ватажків, організаторів у групі, виконують, в основному, провідні ролі в іграх; дітей, які не виявляють організаторських здібностей, схильних до підпорядкування.	
4. Найдоброзичливіших , спокійних дітей; недружніх, які часто сваряться, б'ються.	
5. Найдобріших (діляться іграшками, гостинцями з дітьми, пригощають вихователя); неохоче діляться гостинцями та іграшками з іншими.	
6. Чуйних (намагаються допомогти іншому, втішити); байдужих до жалю і невдачі іншого.	
7. Найчесніших , правдолюбивих дітей; дітей, які часто говорять неправду, вчиняють нечесно, які можуть сказати неправду, не відрізняються чесністю.	
8. Ввічливих дітей; неввічливих дітей, які рідко вживають "чарівні слова".	
9. Найслухняніших , поступливих дітей; неслухняних, упертих дітей.	
10. Самостійних дітей; несамостійних, які часто звертаються за допомогою.	
11. Наполегливих , організованих дітей. Дітей, які не вміють довести жодної справи до кінця	
12. Впевнених у собі дітей; невпевнених, боязких дітей.	
13. Працьовитих , які охоче виконують трудові доручення дорослих; лінивих дітей, які не люблять трудитися.	
14. Найвеселіших, життєрадісних дітей; дітей сумних, похмурих, плаксивих.	

Додаток 2. «Сюжетні картинки»

Тестовий матеріал

Додаток 3. Програма спостереження за культурою поведінки дитини (А.М.Щетиніна)

<i>Прояви поведінки</i>	<i>Бали</i>
<i>Уміння вітатися</i>	
1. Вітається голосно:	
- звертається тільки до вихователя	1
- звертається до всіх	3
2. Вітається тихо:	
- звертається тільки до вихователя	1
- ні з ким конкретно	1
3. Не вітається	0
4. Лексикон привітань	
<i>Уміння прощатися:</i>	
1. Прощається голосно:	
- звертається тільки до вихователя	1
- звертається до всіх	3
2. Прощається тихо:	
- звертається тільки до вихователя	1
- ні з ким конкретно	1
3. Не прощається	0
4. Лексикон прощань	
<i>Особливості та характер звертань:</i>	
1. Часто звертається до вихователя та дітей з проханнями, пропозиціями, розповідями	3
- рідко звертається до вихователя та дітей з проханнями, пропозиціями, розповідями	1
2. Говорить чітко, виразно, голосно	3
- тихо, невпевнено, збиваючись	1
3. Тон звертань:	
- плаксивий, примхливий, питально-невпевнений	1
- наказово-владний	2
- спокійний, доброзичливий, довірливий	3
<i>Вираження вдячності</i>	
- дякує завжди і всім, дивлячись в очі і з готовністю (самостійно)	3
- дякує лише іноді, але самостійно	2
- дякує тільки вихователю (самостійно)	1
- дякує тільки дорослим і після нагадування	1
- виражає вдячність пантомімою	2
- не дякує	0
- лексикон вдячності	

Культура діалогу

1. Не перебиває розмову старших і дітей	3
- перебиває розмову старших і дітей	1
2. Розмовляє спокійно	3
- емоційно збуджено	1
3. Вміє слухати іншого	3
- не вміє слухати іншого, полюбляє говорити тільки сам	1
- не вміє про що-небудь розповідати іншому і не вміє слухати іншого	0
- любить наказувати	1
4. Легко погоджується з мовцем, не виявляє ініціативу	1
- важко погоджується з мовцем	1
5. Якщо не може запевнити співбесідника у будь-чому (наприклад, товариша з гри), тоді:	
- переходить до афективно-експресивних засобів (кричить, лається, обурюється, бється, чимось кидається та ін.)	0
- спокійно відходить убік	3
- з образою відходить убік	1
- розгніваний, обурений (але мовчки) відходить убік	1
<i>Уміння надавати допомогу</i>	
- пропонує допомогу часто, доброзичливо і з готовністю	3
- допомагає, але ображає при цьому іншого (поведінкою, словами)	0
Допомагає, але за проханням дорослого:	
- з бажанням	2
- без продукування	1
- не допомагає	0
<i>Уміння приймати допомогу</i>	
- із вдячністю приймає допомогу від дорослих та дітей	3
Від допомоги дітей відмовляється:	
- спокійно (йде)	1
- грубо	0

Список літератури

1. Абетка чеснот української дитини. Практико - орієнтований збірник методичних матеріалів / Авт.- упор. Л.В.Калуська - Тернопіль: Мандрівець, 2007. -136 с.
2. Антуан де Сент-Екзюпери. Маленький принц. Сказки - Ставрополь: «Кавказский край», 1992. - 80 с. .
3. Берсенюв Андрій. Духовне виховання в дошкільному закладі / А. Берсенюв, Л. Кондратова, І. Коваленко // Психолог дошкілля (Шк. світ). - 2009. - N 1. - С. 54-57.
4. Бех І. Вчинок у морально-духовному розвитку особистості // Дошкільне виховання - 2005.-№2.-С. 3.
5. Буре Р.С. Социально-нравственное воспитание дошкольников. Методическое пособие: М.: Мозаика-синтез, 2011. – 63 с.
6. Дивокрай. Вибрані дидактико - методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга перша. - Тернопіль: Мандрівець, 2004. - 320 с.
7. Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей. - Запоріжжя: ЛПКС. Лтд, 2000.-268 с.
8. Діжона О. Ситуація морального вибору //Дошкільне виховання - 2006.- № 1. – С. 26.
9. Долинна О. Увагу моральному вихованню //Дошкільне виховання - 2005.- № 12. – С. 15.
10. Духовність, духовна культура: проблеми, дослідження, практичні здобутки. Дайджест 3 / Упор. О.М. Каплуновська. - Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2007. -140с.
11. Духовно-культурний напрям розвитку дітей // Дитячий садок. - 2008. - N 21/24. - С. 2-25.
12. Загуменная Л.А. Социально-личностное развитие дошкольников – Волгоград: Учитель, 2013.-231с.

13. Калуська Л. Поспішаймо закладати моральний фундамент // Дошкільне виховання - 2006- № 7.-С. 13-15.
14. Кондрыкинская Л.А. Нравственное воспитание дошкольников - М. : ТЦ Сфера, 2010.-160 с.
15. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. - К.: Освіта, 1998. - С. 4-8.
16. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи їх розвитку //Дошкільне виховання - 2001.- № 9. – С.15.
17. Літала сорока по зеленім гаю: Дитячі українські народні ігри: Для середнього та старшого дошкільного віку / Упорядник та авт. приміт. Г.В.Довженок; Художник С.Г.Урбанська. - К.: Молодь, 1990. - 160 с.
18. Мамаєва В.В. Формування духовної компетентності дітей дошкільного віку / В. В. Мамаєва // Таврійський вісник освіти. - 2010. - N 2. - С. 171-177.
19. Методика «Сюжетные картинки» / Диагностика эмоционально-нравственного развития. Ред. и сост. Дерманова И.Б. – СПб., 2002. – С.35.
20. Микляева Н.В. Социально-нравственное воспитание дошкольников - М.:ТЦ Сфера, 2013г. -176с.
21. Мої улюблені вірші / Уклад.: В.І.Паронова. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. - 320 с.
22. Педагогічні проекти спільної діяльності дітей, батьків, педагогів // БВДС. - 2010. -N 3. – Спецвипуск.
23. Поніманська Т. Дитина і соціум // Дошкільне виховання - 2004.- № 8. - С. 4-5.
24. Скрипник В. Духовність як складова частина національного виховання дітей / Віра Скрипник // Дитячий садок. - 2010. - N 39. - С. 7.
25. Формування духовної культури дітей дошкільного віку. : Літня школа для дорослих// Дитячий садок. - 2007. -И 38. - С. 10-11.

26. Щетинина А.М. Диагностика социального развития ребенка: Учебно-методическое пособие. - Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2000. - 88 с.